
Verslag van de Conferentie

Mensenrechten versus de handelsbetrekkingen met China

georganiseerd door de Werkgroep Mensenrechten van het
Wetenschappelijk Bureau van D66

Utrecht, 8 april 2000

Colofon

Conferentie 'Mensenrechten versus de handelsbetrekkingen met China'
Utrecht, 8 april 2000

Organisatie: SWB-Werkgroep Mensenrechten van D66

Verslag: Peter Ras

Voor meer informatie over de Werkgroep Mensenrechten:

Marianne Douma (voorzitter), tel: 030 – 271 41 03
E-mail: m.douma@wanadoo.nl

Caspar ten Dam (secretaris), tel. 070 – 427 86 07
E-mail: tendam@fsw.leidenuniv.nl

Secretariaat SWB (D66)
Tel.: 070 – 356 60 41
Fax: 070 – 364 19 17
E-mail: swb@d66.nl

BIBLIOTHEEK RU GRONINGEN

2256 1035

CONCLUSIES EN AANBEVELINGEN.....	2
1. WOORD VOORAF	4
2. PROGRAMMA.....	5
3. OPENING, DOOR PETER RAS (DAGVOORZITTER CONFERENTIE).....	6
4. INLEIDING DOOR M. DOUMA, VOORZITTER WG MENSENRECHTEN	7
5. EEN PERSOONLIJKE ERVARING, DOOR M. ZHIMIN-BRUMMER-TANG.....	9
6. PROF. P.R. BAEHR, EMERITUS-HOOGLERAAR MENSENRECHTEN.....	11
7. STAATSSECRETARIS GERRIT YBEMA (D66) VAN ECONOMISCHE ZAKEN	15
8. DISCUSSIE STAATSSECRETARIS YBEMA MET DE ZAAL:.....	20
9. A.M.A. DRIESSEN, VNO/NCW	23
10. INLEIDING DHR. SANDER TIDEMAN, THE BRIDGE FUND EUROPE.....	27
11. WANG XISZHE, VOORZITTER CHINESE DEMOCRATISCHE PARTIJ (CDP).....	29
12. DR. E.B. VERMEER (UNIVERSITEIT VAN LEIDEN).....	30
13. GEMMA CRIJNS (AMNESTY INTERNATIONAL)	33
14. PANEL O.L.V. PROF. BAEHR	36
15. SLOTCONCLUSIES, DOOR PROF. BAEHR.....	39
16. BIJLAGE 1: TOELICHTING VAN M. ZHIMIN-BRUMMER-TANG.....	40
17. BIJLAGE 2: HET MENSENRECHTENBELEID VAN VNO/NCW	41
18. BIJLAGE 3: THE BRIDGE FUND	43

Conclusies en aanbevelingen

T.a.v. het bedrijfsleven:

1. Het bedrijfsleven dient zich openlijk te verbinden aan gedragsregels, die gecontroleerd (kunnen) worden
2. Ondernemingen die in China investeren dienen een mensenrechtenbeleid te ontwikkelen dat voortkomt uit internationale mensenrechten- en arbeidsnormen

T.a.v. ministerie van Economische Zaken:

3. Ter voorkoming van afhankelijkheid van 'goodwill' van de betreffende bewindspersoon is het van belang dat aandachtspunten voor mensenrechten geïnstitutionaliseerd worden (bijv. voortaan altijd mogelijkheid bieden vakbonds- en NGO-vertegenwoordiger deel laten nemen aan handelsmissies)
4. In EZ-publiciteit (bijv. EZ-brochure over Nederlands-Chinese handelsbetrekkingen) dienen mensenrechten opgenomen te worden.

T.a.v. ministerie van Economische Zaken én bedrijfsleven:

5. Mits EZ en het bedrijfsleven medeverantwoordelijk gehouden worden voor het op de meest effectieve manier aan de orde stellen van mensenrechtenkwesties, kunnen handelsbetrekkingen een aanvulling vormen op het mensenrechtenbeleid
6. Veranderingen (mensenrechten, politieke hervormingen) in China zullen in de eerste plaats van binnenuit moeten komen, willen deze succesvol zijn. Dit doet niets af aan het belang van actieve betrokkenheid vanuit het Westen, waaronder die van bewindslieden van EZ en het bedrijfsleven

T.a.v. Nederlandse overheid algemeen:

7. Elke dialoog over mensenrechtenkwesties met de Chinese regering dient gericht te zijn op concrete resultaten
8. Met betrekking tot de jaarlijkse VN-Mensenrechtenresolutie over China is er een krachtige lobby nodig en een gesloten front van EU en VS
8. De Mensenrechten Effect Rapportage verdient nadere uitwerking met betrekking tot China
9. Er dient hulp te worden gegeven aan de democratische krachten onder de Chinezen en Tibetanen (mede in het buitenland)
10. Nederland/ EU dient zich nooit of te nimmer de mond te laten snoeren door China, zolang er sprake is van mensenrechtenschendingen

11. Nederland/ EU dient meer gebruik te maken van contacten en deskundigheid bij NGO's inzake mensenrechten en ontwikkelingssteun t.g.v. gemarginaliseerde bevolkingsgroepen als de Tibetanen (bijv. The Bridge Fund)
12. Nederland/ EU dient zich actiever in te zetten om 'third party's' te betrekken bij bemiddeling tussen Chinese overheid en bijvoorbeeld Tibetaanse ballingen/ Dalai Lama
13. Nederland/ EU moet mensenrechtenbeleid (en dialoog) met betrekking tot China ook deels richten op Chinese vakbonden, Chinees bedrijfsleven, lokale en provinciale overheden

1. Woord vooraf

Op 8 april 2000 organiseerde de Werkgroep Mensenrechten van het Wetenschappelijk Bureau van D66 de conferentie 'Mensenrechten versus de handelsbetrekkingen met China'. De Werkgroep beschouwt China als een van haar voornaamste aandachtsgebieden, mede vanwege de ernst van de mensenrechtensituatie in China en de complexe relatie die het land met het Westen onderhoudt. Meer dan waar dan ook wordt er, met betrekking tot de betrekkingen tussen bijvoorbeeld EU en Nederland enerzijds en China anderzijds, gesproken over een belangentegenstelling tussen het drijven van handel en het leveren van een bijdrage aan het verbeteren van de mensenrechten in China en Tibet.

De werkgroep hoopt door middel van deze conferentie een bijdrage te leveren aan het beslechten van deze (vermeende?) belangentegenstelling en het vinden van effectievere methodes voor Nederland en de EU om de mensenrechtensituatie in China en Tibet te helpen verbeteren. Hoe beperkt de mogelijkheden daartoe ook zijn.

Het werd een boeiende gedachtewisseling, waarin zowel de sprekers als de zaal hun uiterste best deden om oude dogma's te vermijden en op een constructieve manier dieper op deze complexe materie in te gaan.

Graag wil ik de gastsprekers nogmaals heel hartelijk danken voor hun bijdrage aan deze conferentie. In het bijzonder wil ik hier professor Baehr danken, die een voornamende rol heeft gespeeld in onder andere de discussie tussen panel en zaal, en bovendien ter afronding een aantal interessante conclusies heeft geformuleerd.

Tenslotte nog enkele woorden van dank voor degenen die zich hebben ingezet voor de organisatie: Irene Knijnenburg (SWB) heeft een hoop praktische zaken voor haar rekening genomen en dit verslag was niet tot stand gekomen zonder de bereidwillige medewerking van Bernard Aris en Guillaume Teerling.

Voorjaar 2000 was een drukke periode voor de SWB-Werkgroep Mensenrechten. Naast een groot aantal andere activiteiten was de China-conferentie een van de hoogtepunten. Er zullen er meer volgen.

Peter Ras (dagvoorzitter)

2. Programma

'Mensenrechten versus de handelsbetrekkingen met China'

Conferentie zaterdag 8 april 2000:

1. 13.00 Zaal open
2. 13.30 Opening door dagvoorzitter Peter Ras
3. 13.35 Inleiding door voorzitter SWB-werkgroep mensenrechten, Marianne Douma
4. 13.40 Persoonlijke ervaring/visie van mevrouw Mona Zhimin-Brummer-Tang (schrijfster, activiste en hongerstaker op het Plein van de Hemelse Vrede, voorjaar '89)
5. 13.50 Inleiding over verantwoordelijkheden van bedrijfsleven en Economische Zaken m.b.t. (bilaterale), door prof. Baehr (emeritus hoogleraar mensenrechten, Universiteit van Utrecht)
6. 14.05 De mogelijkheden voor het Ministerie van Economische Zaken en het Nederlandse bedrijfsleven voor het combineren van handelsbeleid en implementatie van het Nederlandse mensenrechtenbeleid binnen de handelsbetrekkingen met o.a. China, door staatssecretaris Ybema van Buitenlandse Handel
7. 14.30 Discussie tussen staatssecretaris en zaal
8. 14.45 De positie van het Nederlandse bedrijfsleven in China m.b.t. mensen rechten/ arbeidsrechten, door vertegenwoordiger dhr. A. M. A. Driessen, Secretaris Internationale Economische Zaken van VNO/ NCW
9. 15.00 Naar een effectief én constructief China-beleid, met respect voor mensenrechten en de problematiek in Tibet; de rol van EZ en het Nederlandse bedrijfsleven voor arbeids- en mensenrechten, door Sander Tideman, directeur Bridge Fund
10. 15.15 Pauze
11. 15.35 De ontwikkeling van de bilaterale mensenrechten- en handelspolitiek tussen Nederland en China, door dr. E. B. Vermeer, China-specialist van Universiteit van Leiden
12. 15.50 Mogelijkheden voor een consistent mensenrechtenbeleid van bedrijfsleven en Economische Zaken, door Gemma Crijns van Amnesty International
13. 16.05 Discussie over specifieke rol voor D66 m.b.t. een effectief en ethisch mensenrechtenbeleid, met Jan Hoekema (Tweede Kamerfractie van D66, Bob van den Bos (Eurofractie D66), Gemma Crijns (Amnesty International), dhr. Driessen (VNO/ NCW). Discussieleider: prof. Baehr.
14. 17.00 Conclusies en aanbevelingen n.a.v. programma, door prof. Baehr
15. 17.15 Afsluiting en borrel

3. Opening door Peter Ras (dagvoorzitter conferentie)

Dagvoorzitter Peter Ras, secretaris van de SWB-Wergroep Mensenrechten van D66, verwelkomt iedereen, speciaal professor Baehr die niet alleen inleider is, maar ook later in de middag het debat met het sprekersforum zal leiden. Hij wijst er op dat het thema van deze conferentie politiek erg gevoelig ligt; meerdere bewindspersonen, ook van D66, hebben over dit onderwerp al onder kritiek gestaan. Aan de opstelling en houding van China af te meten heeft het westerse mensenrechtenbeleid dan ook weinig effect gehad; China stelt zich sindsdien weinig coöperatief op in de Verenigde Naties, voert een agressieve politiek ten opzichte van bijvoorbeeld Taiwan en Tibet en van een beleid dat de mensenrechten respecteert is amper sprake.

4. Inleiding door Marianne Douma

Marianne Douma, voorzitter van de SWB Werkgroep Mensenrechten, opent de middag met een algemeen welkom en speciale welkomstwoorden voor de sprekers alsmede de vertegenwoordigers van Chinese democratische partijen die aanwezig zijn.

Rond 1600 was er sprake van de eerste contacten tussen de bewoners van het Chinese keizerrijk (dan in de nadagen van de Ming-dynastie) en “die roodharige barbaren” uit Holland. De Hollandse handelaars waren door de Chinese kooplui die ze in India en Indonesië overal aantreffen, naar de Chinese havensteden gelokt, waar ze kosten noch moeiten spaarden om naar eigen believen handel te kunnen drijven. De eerste Europese expeditie baseerden zich bij hun reizen en de berichtgeving daarover op geschriften van Augustijnse en Dominicaanse geestelijken die China (“Cathay”) bezocht hadden. Een andere vaderlandse held, Gouverneur Generaal Jan Petersz. Coen uit Batavia, probeerde kort na 1600 een VOC-handelsvestiging (factorij) in China af te dwingen, en om een centrale rol te krijgen in de handel tussen China en Japan, maar dat is hem niet gelukt. Pas in 1727 kregen de Hollanders in China vaste voet aan de grond in Kanton, waar de Europeanen alleen via Chinese “compradores” mochten handelen; uit deze periode dateren de eerste reisbeschrijvingen, bijzondere kaarten en voortreffelijke studies over China van de Jezuïeten, waaruit een eerste beeld van (Mantsjoe-)China ontstond.

De Chinezen waren net als de Hollanders in hun regio actieve en belangrijke handelaars over zee, en stonden bekend als gewiekste kooplieden; de Nederlanders waren trots op hun bijnaam “De Chinezen van Europa”, hen gegeven door de Fransen en de Engelsen die erop wezen dat ook de Chinezen in een polder- en delta-landschap opgroeiden. De Nederlanders kregen gaandeweg respect voor de pit en ondernemingslust van de Chinese kooplieden uit de Indische archipel. Maar ondanks deze collegiale gevoelens valt toch op hoezeer de contacten tussen Chinezen en Nederlanders steeds gekleurd werden door wederzijdse onwetendheid over elkaars zozeer verschillende culturen en denkpatronen.

Inmiddels zijn de maatschappelijke en internationale verhoudingen aanzienlijk gewijzigd; het koloniale tijdperk ligt ver achter ons, en na een jarenlange periode van afsluiting voor de buitenwereld, trachtte China met haar Open Deur-beleid de handel met het buitenland weer op gang te brengen. Dat begon met de “ping pong diplomacy” en het spectaculaire bezoek van Nixon aan China begin jaren’70. Maar de Open Deur-politiek verplichtte China ook tot het ontwikkelen van economische wetgeving die rekening houdt met de eisen van de internationale organisaties die zich bezighouden met handel en financiën. Vooralsnog bleek echter het ideologische stempel dat de oude Mao Zedong de Chinese samenleving had opgedrukt nog zo sterk, dat van een echte opening naar de kapitalistische wereld nog geen sprake was. Toen die openstelling in 1978 na de val van de “Bende van Vier” wel plaatsvond, bleek pas hoezeer het land had geleden onder Mao’s “regime van de Deugd”: uit de achterstanden in wetenschap en technologie en uit de onthullingsliteratuur die toonde hoezeer de mensen hadden geleden onder het hen (en hun familieleden) aangedane onrecht.

Toen Deng Xiaoping er vanaf 1979 in slaagde om een meer pragmatisch moderniseringsbeleid in te zetten, bracht dit de zo verlangde materiële vooruitgang. Er stond net als in 1919 een studentenbeweging op die opkwam voor *politieke*

modernisering: de invoering van democratie. De bezetting van het Tiananmen Plein in 1989, bedoeld om een dialoog met de regering af te dwingen, werd echter meedogenloos uiteengejaagd. Die politieke repressie zette nadien door, en schiep (of vergrootte) de kloof tussen het regime en de burgers. En er mogen nergens intermediaire instellingen ontstaan waar nieuwe ideeën vrijelijk naar voren kunnen worden gebracht; men heeft de modernisering strikt beperkt tot de economische sfeer. In de politieke cultuur lijkt geen plaats voor politieke mededingers naast de gevestigde macht; wie zich toch als zodanig opstelt wordt als "verrader" bestempeld en geëlimineerd. Het ziet er voorlopig naar uit dat de Chinese overheid via de partijorganisatie, de interne veiligheid, de economische instituties, het propaganda-apparaat en het leger de touwtjes stevig in handen houdt. Er bestaat geen mogelijkheid om een oppositie te organiseren die met een alternatief programma de steun van de bevolking zou kunnen verwerven. Politieke hervormingen staan niet op de agenda.

Het welslagen van het economisch beleid lijkt dus van cruciaal belang, en dat betekent:

- dat de Chinese overheid er belang bij heeft dat de welvaart blijft stijgen in de meeste gebieden en niet alleen in de kustgebieden;
- dat er onder andere oplossingen gevonden worden voor de vele verliesgevende industriële staatsbedrijven;
- dat bijvoorbeeld de inflatie onder controle kan worden gehouden

Daar komt nog bij dat de huidige ICT-ontwikkelingen China bereiken, met alle kansen en problemen van dien.

De vraag vandaag de dag is of het Nederlandse buitenlandbeleid op de behoeften en belangen in kan spelen, en daarbij ruimte kan bedingen voor culturele, sociale, en politieke vrijheden.

De Wergroep Mensenrechten die deze "brainstorm" heeft georganiseerd, beseft dat ook de Nederlandse overheid voor een dilemma staat. Een groot aantal ministers en staatssecretarissen heeft met het onderwerp "Handel en Mensenrechten" geworsteld, en niet alleen ten opzichte van China. Om het concreet te houden beperken wij ons vandaag tot dit uitgestrekte land.

In hoeverre kunnen beide belangen, de prioriteit voor verbetering van de mensenrechten in China en Tibet, alsmede de grote interesse van het bedrijfsleven in China worden verenigd? Hebben de bewindslieden van Economische Zaken (voortaan: EZ; notulist) hierbij een eigen verantwoordelijkheid? Houden bedrijven zich aan internationaal aanvaarde normen, bv. op het gebied van arbeidsrecht? Zo niet, zijn bedrijven dan hierin te stimuleren? Dragen Nederlandse handelsbetrekkingen en investeringen daadwerkelijk bij aan een duurzame economische groei, die ook de arme meerderheid van de bevolking bereikt? Onder andere deze vragen zullen vandaag aan de orde komen; we hopen op een boeiende, creatieve uitwisseling van gedachten die zal leiden tot een aantal conclusies en aanbevelingen.

5. Een persoonlijke ervaring, door M. Zhimin-Brummer-Tang

Bedankt voor deze unieke kans waarbij openlijk over mensenrechten versus handelsbetrekkingen met China gediscussieerd wordt. Als lid van de D66-Werkgroep Mensenrechten en iemand die zeer betrokken is bij de democratiseringsbeweging in China, ben ik heel blij te zien dat D66 Nederlanders stimuleert mee te denken over de situatie in China. En ik ben er trots op, te zien dat zich onder ons leden en ook de voorzitter van de Chinese Democratische Partij, de heer Wang Xiszhe, en de heer Chang Yi van een tweede democratische partij uit China, (de Liberaal Democratische Partij(?)) bevinden. Laten we hopen dat D66 en deze democratische partijen verder in contact blijven en samenwerken.

Zoals jullie weten was ik in 1989 een hongerstaker op het Plein van de Hemelse Vrede; maar ik zal jullie vertellen dat ik geen dissidente ben. Tenminste, ik beschouw mezelf niet als een dissidente, want ik ben niet naar Nederland verbannen; ik heb Nederland bewust gekozen als een plekje waar mijn verdere ontwikkeling mogelijk is. Bovendien ben ik nog steeds een Chinees staatsburger, en mag ik op elk moment naar China terug gaan. Mijn ervaringen op het Plein van de Hemelse Vrede waren inderdaad pijnlijk, maar ook zeer leerzaam; achteraf gezien is het ook een noodzakelijke stap geweest in mijn persoonlijke ontwikkeling naar democratie. Ik ben, zoals alle moderne Chinezen, oorspronkelijk communistisch opgevoed. Toen ik tien jaar geleden protesteerde op het Plein van de Hemelse Vrede, begreep ik de inhoud van democratie en vrijheid eigenlijk niet. Het is Nederland, en dan vooral mijn participatie in de activiteiten van D66, die mij de ware democratie en vrijheid leerden kennen.

Mijn pijnlijke herinneringen aan China, en de positieve ontwikkelingen die in Nederland plaatsgevonden hebben, heb ik samen met NRC Handelsblad-journalist Frenk van der Linden vastgelegd in dit boek, *Tranen over Tiananmen*. Het leuke is, dat ik van al die moeilijkheden niet kwetsbaarder ben geworden, maar juist sterker; de publicatie van *Tranen over Tiananmen* is werkelijk een stimulans geworden voor mijn verdere activiteiten.

Onlangs heb ik, samen met een groep enthousiaste Nederlanders, Stichting Chinaproject: Morgen Gaat het Beter opgericht, met als doelstelling de vrijheid van meningsuiting onder de Chinezen te bevorderen. Wij hopen echt dat de stichting succesvolle resultaten bereikt, en we vragen jullie allemaal om ondersteuning.

Mijn visie op het discussie-onderwerp van vandaag, *Mensenrechten versus de handelsbetrekkingen met China*, is als volgt:

Het verbeteren van de mensenrechtensituatie is even belangrijk als het zakendoen met China. Een westers land, in dit geval Nederland, moet China helpen om mensenrechten te laten respecteren zodat China een rechtssysteem heeft, die de economische belangen van beide landen, Nederland en China, kan verzekeren. Ongelukkig genoeg worden momenteel de mensenrechten als handel behandeld: een mensenrechtenhandel. De Chinese overheid begrijpt de westerse drijfveer van handeldrijven heel goed en maakt er misbruik van; daar moet Nederland goed op letten. Zonder democratisering in de Chinese maatschappij en in het huidige Chinese bestuur is de potentiële Chinese markt als badschuim. Dat Ahold zich gefrustreerd uit Shanghai terugtrok, is daar een somber teken voor; de sociale en politieke omstandigheden lieten het Ahold niet toe winst te maken zoals men verwacht had. Ook voor haar eigenbelang heeft Nederland een plicht

om een bijdrage te leveren aan democratisering in China. Mij lijkt het hulp bieden aan de democratische krachten onder de Chinezen zelf de meest effectieve methode.

De Chinese woordenschat kent het woord "mensenrechten" niet, en de Chinese overheid verklaart dat het belangrijkste recht van een mens het recht op eten is. Dat is natuurlijk waar, maar dat mag de andere rechten, zoals recht op onderwijs, op vrijheid van meningsuiting, op vrijheid van godsdienst of op vrijheid van vereniging, niet verhinderen zoals dat in China gebeurt.

Het is triest dat de Chinezen nooit kansen krijgen om hún mensenrechten te leren kennen, en er openlijk over te discussiëren; zij beseffen dus niet dat zij als mens een aantal rechten hebben, die de regering hen niet mag ontnemen. Zij zijn door het eeuwenlange, centralistische keizerlijke bestuur echt dom gehouden.

De huidige Chinese overheid wil deze mentale toestand onder de Chinezen natuurlijk graag zo houden. Mensen die er zich wel bewust van zijn, worden opgepakt, veroordeeld, verbannen of ter dood gebracht, en ze worden daarnaast door de eenstemmige propaganda tot vijand van het volk uitgemaakt.

Onder ons zitten zulke Chinezen; meneer Wang Xiszhe zelf heeft meer dan 15 jaar in de gevangenis gezeten, en hij is nu naar de VS verbannen. Tot nu toe zijn er meer dan 100 leden van de Chinese Democratische Partij opgepakt en zwaar veroordeeld, tot meer dan 10 jaar gevangenisstraf. Duizenden beoefenaren van Falung Gong worden naar kampen gestuurd of, in het ergste geval, tot de dood toe mishandeld. Ik hoef hier niet de onderdrukking van de Tibetaanse bevolking te noemen; dat is u al lang bekend.

China is een groot land, en speelt een belangrijke rol bij de balans in de wereld. Maar hoe het met China verder gaat is (ook) een kwestie voor de hele wereld: rampspoed of vrede, dat hangt ook van ons, van iedereen af; de keus is aan u.

Maar uniek is ook dat Nederland als eerste land een Ambassadeur voor de Mensenrechten heeft; deze ambassadeur, mevrouw Jones-Bos heeft inmiddels, in de afgelopen week, twee belangrijke Chinese mensenrechtenactivisten ontvangen: meneer Wei Jingsheng en meneer Wang Xiszhe, die nu bij ons zit. Zij adviseerde de Chinese Democratische Partij trouwens, contact op te nemen met de Nederlandse politieke partijen; dat is nu gebeurd met D66.

6. Prof. P.R. Baehr, emeritus-hoogleraar Mensenrechten

Ik zou willen beginnen met een citaat van de Chinese dissident Wei Jingsheng uit een interview in de Volkskrant van 17 maart 1998. Op de vraag: "Bent U teleurgesteld in Nederland?" antwoordde hij: "Ja, ik had het idee, en met mij vele Chinezen, dat Nederland een principieel land was dat de menselijke waarden hoog in het vaandel droeg. Maar helaas moet ik constateren dat het Nederlandse ministerie van Buitenlandse Zaken de principes van de menselijkheid heeft verkocht tegen enkele orders. Dat is een slechte zaak voor de Chinezen en de Nederlandse bevolking."

Had hij toen gelijk? Heeft hij nog steeds gelijk? De discussies van vandaag zullen daarop, hoop ik, antwoord geven. Ik wil in mijn inleiding vijf vragen stellen en proberen te beantwoorden:

1. Wat zijn de opvattingen van de Nederlandse regering over de rechten van de mens?
2. Hoe is het gesteld met de naleving van de rechten van de mens in China?
3. Valt er vanuit het buitenland iets aan te doen
4. Zo ja, wat zou het Nederlands bedrijfsleven hieraan kunnen bijdragen?
5. Tenslotte: heeft de rijksoverheid op dit terrein een verantwoordelijkheid?

Ad 1): Wat zijn de opvattingen van de Nederlandse regering over de rechten van de mens?

"De (Nederlandse) regering ziet de bevordering van de rechten van de mens als een wezenlijk bestanddeel van haar buitenlands beleid. Deze zienswijze wortelt in het besef dat de doelstellingen van dat beleid niet beperkt zijn tot de behartiging van belangen van het Koninkrijk, maar zich ook uitstrekken tot daar boven uitgaande waarden waarvoor het Koninkrijk als lid van de wereldgemeenschap medeverantwoordelijkheid draagt".

Die tekst is te vinden in een serie beleidsconclusies, opgenomen in de Nota "De Rechten van de Mens in het Buitenlands Beleid" uit 1979, waarvan opeenvolgende ministers van Buitenlandse Zaken steeds hebben verzekerd dat deze nog steeds als grondslag van het beleid moet worden beschouwd. Op 21 maart jl. zei minister Van Aartsen in zijn toespraak bij de presentatie van de nieuw opgerichte Directie Mensenrechten & Vredesopbouw, en de onlangs benoemde Mensenrechten-Ambassadeur: "De bevordering van de mensenrechten loopt als een rode draad door het Buitenlands beleid. (...) Er is (..) alle reden om de bevordering van de mensenrechten met nog meer energie en nog meer creativiteit te blijven stimuleren. (...) De consistentie van het Nederlandse mensenrechtenbeleid stoelt op (..) twee uitgangspunten, universaliteit en legitimiteit. Consistentie in norm en principe, consistentie in de analyse, en het aanpakken van schendingen. Onze meetlat is steeds dezelfde".

Ad 2): Hoe is het gesteld met de naleving van de rechten van de mens in China?

In China worden de rechten van de mens geschonden; dat staat vast. Vreedzame politieke betogingen zijn verboden. Er is sprake van willekeurige arrestaties, martelingen, mishandeling van verdachten, onderdrukking van de vrijheid van meningsuiting en de vrijheid van godsdienst. Bovendien bestaat de doodstraf er niet alleen, maar hij wordt meer toegepast dan waar ook ter wereld. De onderdrukking strekt zich ook uit tot Tibet waar een semi-koloniaal bestuur wordt uitgeoefend.

Bij haar recente bezoek aan China toonde de VN Hoge Commissaris voor de Rechten van de Mens, mevrouw Mary Robinson, zich ernstig bezorgd over de situatie van de mensenrechten in China. Bij de afsluiting van haar bezoek uitte ze ongezouten kritiek op de Chinese regering; ze bracht de onderdrukking van de vrijheid van godsdienst en de vrijheid van meningsuiting ter sprake; ze noemde met name de vervolging van de semi-religieuze beweging Falun Gong en de gevangenhouding van de dissident Xu Wenli. Deze kritiek viel bij haar Chinese gastheren niet in goede aarde; een officiële woordvoerder zei dat alleen Chinezen het recht hebben te oordelen of de mensenrechtensituatie beter of slechter is geworden; hij zei: "De Chinezen zijn tevreden over hun rechten. Dit feit wordt in brede zin erkend door de internationale gemeenschap".

Eerder had de Chinese regering in een witboek getiteld: "*Vijftig Jaar Vooruitgang in China's Mensenrechten*" verklaard dat het in China met de mensenrechten nog nooit zo goed was gegaan als tegenwoordig, aangezien het Chinese volk thans van een "weergalozе democratie en vrijheid" geniet. Maar dat alles neemt niet weg dat men in China goed op de hoogte is van de internationale situatie en het internationale debat op mensenrechten-gebied. China heeft ook beide VN-Mensenrechtenverdragen getekend, maar nog niet geratificeerd; men denkt nu na over de inhoud en formulering van de voorbehouden die men bij die ratificatie wil uitspreken en aantekenen.

Ad 3) Valt er vanuit het buitenland iets aan te doen?

Dat is nog maar de vraag; misschien niet veel, maar meer dan niets.

Er is, zo is inmiddels gebleken, de Chinese regering veel aan gelegen dat zij niet om haar tekort aan respect voor de mensenrechten aan de kaak wordt gesteld. Nederland en Denemarken kregen in 1997 de wind van voren, toen zij zich in de VN Commissie voor de Rechten van de Mens in Geneve inzetten voor een ontwerp-resolutie waarin de mensenrechtensituatie in China werd veroordeeld. Een tijdlang werd het opzetten van nieuwe handelscontacten bevroren. Enkele geplande ministeriële bezoeken, o.a. van onze toenmalige minister van EZ, Wijers, met een handelsdelegatie, werden door China afgezegd.

Als wij (en de Denen en andere "gelijkgezinden") onder druk van China zouden zijn bezweken en voortaan onze mond hadden gehouden, dan zou waarschijnlijk niemand zijn mond opendoen. Door zich uit te spreken, in bilaterale contacten, en waar mogelijk op internationale fora, kan Nederland de kleine, nog zwakke beweging van de dissidenten in China een hart onder de riem te steken, zoals wij dat in het verleden ook plachten te doen in het geval van de Sovjet Unie en haar Oost-Europese bondgenoten.

Het is een slechte zaak te zwijgen als men ernstige schendingen van de mensenrechten constateert. Immers, zoals het aloude Hollandse spreekwoord luidt: Wie zwijgt, stemt toe. En door iets te zeggen, doen we de Chinezen hoe dan ook gezichtsverlies aan. Zoals ik al zei is hen er veel aan gelegen zo iets te voorkomen, om ook in zo'n debat fatsoenlijk te worden gevonden. Je moet dat effect, gezien de grote omvang en het grote politieke en economische gewicht van China, niet overdrijven, maar het kan op den duur uitwerking hebben. Dat blijkt uit het succes van Amnesty International, die zelfs tegen het machtige China effect heeft met de "diplomacy of shame", het strategisch concept dat sinds haar oprichting de basis van haar brieven- en rapportencampagnes is.

Ad 4): Geldt dat ook voor het Nederlandse bedrijfsleven?

Dat is de vraag die vanmiddag moet worden beantwoord t.a.v. de problematiek van de mensenrechten in China; hierbij kan men twee subvragen stellen:

- *Kan* het Nederlandse bedrijfsleven iets doen voor de mensenrechten in China?
- *Wil* het Nederlandse bedrijfsleven daar iets voor doen?

In toenemende mate breekt het besef door dat naast staten ook ondernemingen een rol kunnen vervullen in het bewaken van de naleving van de rechten van de mens in de landen waar zij zijn gevestigd. Naast de toegenomen gevoeligheid voor mensenrechtenargumenten zie je ook groeiend respect voor nationale rechten. Dat heeft vele jaren de nodige inspanningen gekost van met name Non-Gouvernementele mensenrechtenorganisaties (voortaan: mensenrechten-NGO's; notulist), die niet nalieten de multinationals op hun verantwoordelijkheden te wijzen. In een waardevolle bijdrage, "*Transnational Corporations and Human Rights*" {in de afscheidsbundel voor Baehr toen hij met emeritaat ging: M. Bulterman, A. Hendriks, J. Smit, eds., "*To Baehr in our Minds: Essays on Human Rights from the Heart of the Netherlands*, Utrecht, SIM-Special No. 21, 1998, p. 71-85} heeft Nicola Jägers onlangs laten zien welke rechten van de mens door het optreden van transnationale ondernemingen in het geding kunnen komen.

Dit is een scriptie die zij als AIO schreef; hierin noemt zij achtereenvolgens:

- Het recht op leven,
- Het verbod van slavernij,
- Het recht op bewegingsvrijheid,
- Het recht op privacy,
- De vrijheid van meningsuiting,
- De vrijheid van vereniging en vergadering,
- Het recht op arbeid,
- De vakbondsvrijheid,
- Het recht om deel te nemen aan de regering van het eigen land,
- Het recht op zelfbeschikking en
- Het recht op permanente soevereiniteit over natuurlijke hulpbronnen.

Anders dan in het verleden wel eens het geval is geweest, beginnen ondernemingen hun verantwoordelijkheid op dit gebied te erkennen, en ze maken er zelfs reclame mee. Trots wordt in een brochure van de Koninklijke/ Shell geciteerd uit een brief van Pax Christi en Amnesty International, waarin deze organisaties de onderneming prijzen voor "the pioneering role that Shell is fulfilling in recognising that multinational corporations bear responsibility in the field of human rights". Shell doet dat overigens, naar eigen zeggen, uit welbegrepen eigenbelang: "Campaigners argue that companies should recognise a direct self-interest in promoting the preservation of human rights. The violation of human rights often leads to civil instability and uncertainty in the investment climate. And even in stable times, a lack of positive action for companies in this regard can damage corporate reputations".

In 1998 is een onderzoek afgerond door de Nederlandse afdelingen van Amnesty International en Pax Christi waaraan door vertegenwoordigers van ondernemingen is meegewerkt. Eén van de auteurs van dat rapport, "Multinational Enterprises and Human

Rights”, Gemma Crijns, is overigens vandaag hier aanwezig. In dat onderzoek worden de verplichtingen en verantwoordelijkheden van multinationale ondernemingen bij de handhaving van de rechten van de mens op een rij gezet, en wordt een poging gedaan om te komen tot de formulering van een gedragscode. Ik geef twee citaten:

- “Where an MNE (Multinational Enterprise) has no direct means to influence a situation, it still has a responsibility to contribute to the creation of an enabling environment for the realization of human rights by all” (p. 52)
- “Since the U(niversal) D(eclaration) of H(uman) R(ights) calls on all individuals and organs of society to “promote respect for” and “secure the recognition and observance” of these rights, it is fully legitimate for a company to speak out on such issues” (p. 53).

Wat voor een multinational geldt, geldt mijns inziens niet minder voor een “nationaal” bedrijf dat zaken gaat doen in een land waar de mensenrechten worden geschonden.

Ad 5): Heeft de Rijksoverheid een verantwoordelijkheid op dit terrein?

Het antwoord is eigenlijk al gegeven met de in het begin van dit betoog geciteerde uitspraken van minister Van Aartsen. Hij gaf daarmee uiting aan enkele principes van het *regeringsbeleid*. De minister van EZ (evenals de staatssecretaris!) maken deel uit van het kabinet. Het is dan ook mijn verwachting, dat het mede op de weg van het ministerie van EZ hoort te liggen, om op die momenten en op die plaatsen waar daartoe aanleiding bestaat, mede uitvoering te geven aan het Nederlandse mensenrechtenbeleid.

Mijn stelling luidt dan ook:

- *“Volgens de Preambule van de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens (UVRM) dient ieder individu en ieder orgaan van de gemeenschap ernaar te streven, door onderwijs en opvoeding de eerbied voor de in de UVRM opgesomde rechten en vrijheden te bevorderen, en door vooruitstrevende maatregelen, op nationaal en internationaal terrein, deze rechten algemeen en daadwerkelijk te doen erkennen en toepassen. Deze uitspraak hoort ook te gelden voor het Nederlands bedrijfsleven en het Ministerie van EZ, met inbegrip van hun activiteiten in- en ten aanzien van China.”*

6. Staatssecretaris Gerrit Ybema (D66) van Economische Zaken

Eén van de hoogtepunten van mijn staatssecretariaat tot op heden was een ontmoeting met een oude Cubaanse vrouw tijdens mijn handelsmissie naar Cuba eind vorig jaar. Zij heeft zich al decennia lang ingezet voor meer democratie en een betere mensenrechtensituatie op Cuba en is daar ook meerdere malen voor veroordeeld. Zij was zo dankbaar voor mijn komst als Nederlandse bewindspersoon dat ze dat beloonde met een kus. Volgens haar was het Nederlands bezoek een goede zaak, want naast de groei van de economische betrekkingen vaart ook de politieke dialoog erbij. Iedere twijfel, als die al bij mij bestond, over de vraag of mijn handelsreis naar Cuba nu wel of niet goed was voor de mensenrechten in dat land werd met dit warme gebaar volledig weggenomen. Ook het gesprek met de kardinaal en andere dissidenten was een bijzonder moment. Mijn stellige overtuiging dat het openen van grenzen via de economie ook een positieve invloed heeft op andere vrijheden in een land, werd bevestigd.

Het programma van vandaag staat in het teken van de mensenrechten in relatie tot de handelsbetrekkingen, en in de titel boeit me het woordje "versus" dat tussen die twee staat. Dat veronderstelt een tegenstelling die er volgens mij juist niet is; alsof het een keuze betreft: óf mensenrechten bevorderen, óf handelsbetrekkingen aanknopen. Ik zal in mijn verhaal trachten aan te geven dat er van een tegenstelling geen sprake is, maar dat integendeel handel kan worden ingezet ter verbetering van de mensenrechtensituatie in een land. Hoewel het land China vanmiddag centraal staat, wil ik het thema graag wat breder trekken. Mijn portefeuille behelst dan ook meer dan China, en ook in veel andere landen worden nog steeds rechten van mensen niet voldoende serieus genomen; maar ik zal vanmiddag aan China wel extra aandacht besteden.

Aangezien Nederland als geografisch klein landje, op handelsgebied één van de grote jongens is in de wereld, is het onderdeel: "Nederlandse exportbevordering" een uitermate boeiende taak. Geen land heeft zo'n rijke historie als het de internationale handel betreft. Zo werd 400 jaar geleden de VOC opgericht, een multinational avant la lettre; een compagnie waarop we met recht trots kunnen zijn (denk aan onze 400 jaar geregelde contacten met Japan), maar die op bv. mensenrechtengebied zeker niet bekend stond om haar schone handen.

Maar de tijden zijn sindsdien veranderd; ikzelf ben ervan overtuigd dat handel en mensenrechten onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn. Uit de praktijk blijkt dat economische liberalisering en internationalisering leidt tot betere mensenrechten. Soms is het een proces van lange adem, maar het alternatief: isolatie, is in mijn ogen geen optie.

Neem de landen in Midden- en Oost-Europa als voorbeeld. Decennialang is er vanuit het Westen, maar vooral vanuit het Oosten zelf, een isolatiebeleid geweest. We wisten wel zo'n beetje wat er zich achter de Muur afspeelde, maar we wisten er ons zo min mogelijk mee te bemoeien; economisch waren er nauwelijks contacten. Toen het communistische systeem failliet dreigde te gaan en er vooral economische relaties met het Westen werden aangeknoopt begonnen de veranderingen op gang te komen. Dit bleek voor het regime uiteindelijk een niet te stoppen proces, en we weten allemaal waar het op uitliep. Vanaf 1989 zie je een nog duidelijkere omslag, waar nog sterker blijkt dat groeiende economische betrekkingen bijdragen aan de algemene situatie van

de mensen. Alleen Bulgarije en Roemenië hadden moeite los te komen van oude structuren, patronen en gedragingen, maar elders zie je dat mede dankzij economische betrekkingen de opbouw en implementatie van democratische procedures van de grond kwam. Natuurlijk zijn het niet alleen de economische betrekkingen die tot de veranderingen hebben geleid, maar ze hebben zeker een steentje bijgedragen en het proces versneld. Zoiets zie je ook in andere werelddelen, waar burgers nog veel rechten ontzegd worden; ook daar zullen buitenlandse investeringen bijdragen aan een modernisering, zowel op economisch, als op maatschappelijk, als op politiek gebied. Dat was ook de boodschap die ik meekreeg in mijn gesprekken met dissidenten en de kardinaal van Cuba: ook volgens hen is isolatie het slechtste wat hen kan overkomen. Zij zagen mij als een manier om met hun eigen regering te spreken, en zo is het ook gebeurd: ik heb de informatie die ik via hen kreeg kunnen gebruiken in mijn gesprekken met vertegenwoordigers van de regering, het regime.

Maar zoiets gaat niet vanzelf, en dat wordt ook op het ministerie van EZ onderkend; om die reden ben ik zeer bewust bezig de inzet bij bv. handelsmissies in een aantal opzichten te veranderen:

1. Een eerste belangrijke wijziging t.o.v. het verleden is dat ik, indien relevant, tracht een vertegenwoordiger van de Nederlandse vakbonden in mijn delegatie op te nemen. Daar moest ook de vakbond zelf aan wennen. Het is ook meer dan een signaal naar het regime van het te bezoeken land; het stelt ons ook in staat direct contact te hebben met vakbonden ter plaatse, indien die bestaan natuurlijk. Tijdens de Cubaanse handelsmissie maakte Doekle Terpstra van het CNV voor het eerst deel uit van de officiële delegatie, en dat bleek de missie gelijk te veranderen: mede door hem kregen we contact met zowel de regime-vakcentrale als met de niet-erkende vakbond CUTC, en daarnaast had zijn aanwezigheid invloed op de gesprekken die ik met de Cubaanse ministers had; het was een sterk signaal hoe belangrijk wij in Nederland vakbonden vinden. Verder leidde het ook tot een soort samenwerkingsverband tussen de CNV en de Cubaanse vakbond, en op die manier krijgt zo'n contact een duurzaam karakter. Juist die contacten met de buitenwereld zijn voor dat soort organisaties van zeer groot belang. De Nederlandse vakbonden zullen niet bij elke handelsmissie deel uitmaken van de delegaties, maar naar landen met een voor vakbonden moeilijke situatie kan het absoluut een meerwaarde hebben. Dat is ook weer gebleken bij minister Jorritsma's handelsreis naar Indonesië waaraan Lodewijk de Waal van de FNV deelnam. Deelname van een vakbondslid brengt een meerwaarde aan bij en ook binnen de delegatie. Enerzijds was de confrontatie met de communistische Cubaanse vakbond een boeiende gebeurtenis, maar anderzijds zie je dat het de vertegenwoordigers van het Nederlandse bedrijfsleven ook stimuleert om in het hotel aan de borreltafel de mensenrechten aan te snijden; door Doekle's meedoen werd men zich beter bewust van de verantwoordelijkheid die zij ook op dat gebied in het buitenland hebben.
2. Ten tweede is er vanuit het ministerie in de aanloop naar de meeste handelsmissies contact met een groot aantal NGO's, die worden uitgenodigd om hun commentaren aan en op het ministerie kenbaar te maken. Soms is dat voor het ministerie aanleiding om aanpassingen aan te brengen in het programma van een missie. Ik vind dat belangrijk. Natuurlijk komt de meeste informatie van de Nederlandse ambassade met wie een missie wordt georganiseerd, maar NGO's vormen zo'n wezenlijk bestanddeel van onze maatschappij dat ik hun mening zeer serieus neem.

Ze mogen hun informatie voor een missie ook maandelijks updaten; en EZ benadert ook NGO's met relevante specifieke kennis. In het Cubaanse geval zag je dat bv. de organisatie Glasnost Cuba vóór het sturen van de handelsmissie was, terwijl Pax Christi luid en duidelijk tegen was. In het verlengde van mijn eerste vernieuwing neem ik ook waar mogelijk iemand van een relevante NGO mee op reizen; bij de WTO-bijeenkomst in Seattle zat er bv. naast de vertegenwoordigers van werkgevers en werknemers ook iemand namens de NGO's in de Nederlandse delegatie.

3. De derde inspanning die ik wil noemen valt onder het begrip: "maatschappelijk verantwoord ondernemen". Ik zou graag zien dat Nederlandse bedrijven die in het buitenland opereren dat doen met onze in Nederland geldende normen en waarden in het achterhoofd. Dat geldt dan voor milieunormen, maar ook voor sociale normen en mensenrechten; dit aspect is van bredere betekenis dan sec de mensenrechten. Hoewel ik ervan overtuigd ben dat Andre Driessen van VNO-NCW, die na mij aan het woord komt, hier veel uitgebreider op in zal gaan, wil ik toch uitleggen wat mijn inzet is. Zoals gezegd acht ik dit een breder belang dan alleen de mensenrechten; en daarnaast ben ik ervan overtuigd dat in onze huidige maatschappij een bedrijf zich verantwoordelijk dient te gedragen om door consumenten geaccepteerd te worden. Die zijn steeds kritischer geworden, waarschijnlijk mede ingegeven door de toenemende welvaart. Wij hebben de luxe te kunnen kiezen voor een ander product wanneer een producent ons niet aanstaat, en we zijn ook veel beter geïnformeerd om zulke keuzes te maken. Nieuwe communicatiemiddelen als internet verspreiden informatie veel sneller dan voorheen; vanuit de kleinste uithoeken in de wereld wordt informatie over misstanden verspreid over de rest van de wereld; de globalisering heeft zich dus ook vertaald in grotere wereldwijde transparantie. Een bedrijf dient daarnaar te handelen, en een zeer bruikbaar instrument daarvoor is om binnen je bedrijf een gedragscode te hanteren; dat schept duidelijkheid naar de eigen werknemers, én naar buiten. Omdat uit de praktijk bleek dat veel bedrijven moeilijkheden hadden met het opstellen van interne gedragscodes heb ik vanuit het ministerie een soort voorbeeld-gedragscode opgesteld; bedrijven kunnen daarvan gebruikmaken en hem aanpassen naar eigen behoefte. In de voorbeeldcode wordt bv. ten aanzien van mensenrechten gewezen op de mogelijkheid om deskundige organisaties als Amnesty International als adviseur in te schakelen.
4. Tenslotte is er het instrument van het in je jaarverslag opnemen van maatschappelijke aspecten van je zakendoen. Op het gebied van milieu bestaat zoiets al jaren; maar waarom niet ook voor andere aspecten? Maar ik wil dit bedrijven niet gaan opleggen, want je ziet volgens mij dat dit soort verslaglegging alleen dan zin heeft als bedrijven er zelf in geloven. Vrijwilligheid vind ik dus van groot belang, maar ik schroom niet om zachte druk uit te oefenen. Je ziet ook het bedrijfsleven zich steeds meer bewust worden van deze aspecten en dat juich ik toe. Ik wil de bewustere opstelling van zowel ondernemers als consumenten stimuleren door het voorzitterschap op me te nemen van de werkgroep om aanbevelingen inzake maatschappelijk verantwoord ondernemen te formuleren. Vanuit de OECD komen er deze zomer nieuwe relevante richtlijnen voor de multinationals die hierbij mee kunnen spelen.

Tot zover een korte uiteenzetting van de wijze waarop ik vanuit het ministerie van EZ in algemene zin een bijdrage tracht te leveren aan het verbeteren van mensenrechten in

landen waarmee wij handeldrijven. Laat ik nu nog enkele specifieke woorden zeggen over China.

China staat de laatste tijd bijna dagelijks in de kranten: je hebt de onderhandelingen met verschillende (groepen van) landen als de VS en de Europese Unie over toetreding van China tot de WTO; er zijn berichten over het slechter worden van de mensenrechtensituatie en over pogingen van de Chinese overheid om bv. het internetgebruik aan banden te leggen, en over de handelsdialoog tussen China en de EU; er zijn veel rapporten van de afgelopen twee jaar die wijzen op verslechtering van de mensenrechten; en je hebt de oplaaierende spanningen met Taiwan. Al met al weinig positieve berichten. Maar daar zou verandering in kunnen komen. Zo ben ik ervan overtuigd dat de te verwachten toetreding van China tot de WTO, meer in het algemeen China's groeiende mondiale betrokkenheid via die WTO en via haar handel met de EU, op den duur gunstig zal zijn voor de mensenrechtensituatie doordat China verder geïntegreerd raakt in de internationale gemeenschap. Ik zeg: op den duur, want zoiets duurt vaak wel lang; maar de toenemende economische transparantie die met die mondiale integratie gepaard gaat zal de vraag naar openheid, transparantie op andere gebieden zeker doen toenemen. Daarnaast heb ik er vertrouwen in dat het WTO-lidmaatschap de druk zal verhogen om het Chinese rechtstelsel te hervormen; om de buitenlandse investeerders de door hen gewenste rechtszekerheid te kunnen bieden moeten contracten beschermd kunnen worden. Daarnaast moeten de overeenkomsten over markttoegang ook daadwerkelijk geïmplementeerd en zo nodig afgedwongen kunnen worden. Ik vind in dezen de Wereldbank aan mijn zijde die heeft verklaard dat economische hervormingen wettelijke regels meer relevant maken.

Ook mensenrechtenorganisaties zien dit verband; de directeur van Human Rights Watch in de VS heeft enkele maanden geleden een artikel met deze zelfde strekking gepubliceerd; hij gaf met argumenten aan dat meer economische vrijheden de druk voor meer transparantie op andere gebieden zal vergroten; maar hij waarschuwde dat het geen automatisme is dat de mensenrechtensituatie verbetert als China toetreedt, hoewel hij die toetreding wel als katalysator ziet voor hervormingen van het Chinese systeem.

De constatering van Human Rights Watch dat het niet vanzelf zal gaan vind ik terecht. Om die reden is de EU ook van plan komende week in Genève een mensenrechtenresolutie van de VS te steunen. We moeten immers ons best blijven doen om de situatie te verbeteren. Om dezelfde reden ben ik van mening dat ook tijdens handelsreizen mensenrechten aan de orde moeten worden gesteld. Dat zal niet altijd zo duidelijk gebeuren als tijdens mijn reis naar Cuba; die reis kreeg een speciale lading mee doordat ik als eerste Nederlandse bewindspersoon in 20 jaar naar dat land ging. Daardoor kreeg ik van mijn collega van Buitenlandse Zaken het verzoek mee, mede namens hem de mensenrechten nadrukkelijk aan de orde te stellen.

In het geval van China lag en ligt dat anders. Ik ben er begin 1999 geweest, en zal er waarschijnlijk november 2000 terugkeren, en ik zal dan bij geschikte gelegenheden de mensenrechten aan de orde stellen, net zoals ik dat bij mijn vorige Chinese bezoek gedaan heb. Hoewel Buitenlandse Zaken het primaat heeft, kan een debat over economisch beleid (en wat daar qua politieke en juridische context voor nodig is) een goede katalysator zijn voor een debat met Chinese bewindslieden over mensenrechten. Het gaat ook steeds makkelijker daarover in gesprek te komen; dat bleek toen de ministers Herfkens en Jorritsma meereisden met het staatsbezoek van mei '99, en bij het

bezoek van de Chinese premier aan Parijs. Je moet met elkaar in contact blijven, en bij economische contacten heb je het voordeel dat ze altijd banen en welvaart opleveren, maar tegelijk brengen ze westerse waarden en ondernemingswijzen binnen in gesloten landen als Cuba en China.

Dames en heren, ik stel het zeer op prijs dat ik vandaag uitgenodigd ben om hier en toelichting te geven op mijn beleid. Het onderwerp "mensenrechten en handel" staat bij mij hoog op de agenda. Daarbij is handel geen doel op zich, laat dat duidelijk zijn. Het is dan ook geen keuze: óf mensenrechten, óf handel; de twee gaan hand in hand; en waar nodig besteed ik extra aandacht aan het aspect mensenrechten."

8. Discussie staatssecretaris Ybema met de zaal:

Ingrid Aaldijk, van de JD-Werkgroep Mensenrechten, vraagt naar een voorbeeld van waar en hoe economische betrekkingen bijdroegen aan verbeteringen van de situatie in een dictatuur.

Antwoord: economische banden an sich kunnen/ zullen al tot een betere situatie leiden in een dictatoriaal geregeerd land; maar je hoeft maar naar Oost-Europa, resp. Zuid-Amerika te kijken om te zien hoe zulke contacten op den duur uitmondten in echte democratisering, waarbij de voorafgaande 20 jaar van groeiende economische contacten de voedingsbodem legden. Als je eenmaal de voor intense economische contacten nodige beleidslijnen hebt aangenomen, is er qua democratisering vrijwel geen weg terug meer mogelijk, dat kun je aan Brazilië (1964-'84 dictatuur, BJA) en Argentinië (1974-'83 dictatuur, BJA) zien.

Op de stelling van *Emmy Jacobs van de SWB werkgroep Mensenrechten* dat 10 jaar bilaterale contacten in de sfeer van wetenschappelijk onderzoek en universiteiten een gunstige rol speelden in bv. de uitholling van de Suharto-dictatuur, erkent *Ybema* volmondig dat ook dergelijke contacten bijdragen aan een (voedings-)bodem voor een solide democratiseringsproces.

Miriam ter Braak van de D66-Werkgroep Mensenrechten/ Vrouwenrechten vraagt of zo'n aandachtspunt voor mensenrechten bij EZ-relaties afhankelijk is of moet blijven van de goodwill van de bewindsman als persoon, of dat er wegen zijn om zoiets te institutionaliseren. In dat geval stemt ze ermee in dat het voortaan gewoonte is om vakbondsmensen lid te laten zijn van handelsdelegaties. Ze wijst erop dat op het mensenrechten-ministerie bij uitstek, Buitenlandse Zaken, een nieuwe Directie (en een nieuwe post van Ambassadeur) Mensenrechten is ingesteld. Ze waarschuwt dat als je hier een staatssecretaris Mensenrechten boven zou stellen, dit in de Haagse manier van doen juist zou leiden tot verkokering, waarbij andere bewindslieden zich ontslagen menen van de noodzaak ook aandacht te besteden aan mensenrechten. *Ybema* is het met deze punten eens.

Guillaume Teerling, Taiwan- en Japan-specialist bij Amnesty International, wijst erop dat in de EZ-brochure over Nederlands-Chinese handelsbetrekkingen uit 1999 geen woord stond over mensenrechten. En op een ASEM-topconferentie zei een topambtenaar van EZ dat mensenrechten amper aan bod komen in de EZ-bijdrage voor die top; in die bijlage zou wel veel staan over de politieke situatie en -aspecten. *Ybema* antwoordt dat hij op de vorige ASEM-top in Berlijn een uitgebreid bilateraal gesprek had met de Chinese minister van EZ Sheng. Over de EZ-brochure zegt hij dat hij beter op zal letten bij zulke mede onder zijn verantwoordelijkheid gepubliceerde departementale publicaties; die moeten immers het hele beleid goed weerspiegelen.

Eric Helfig vraagt of toepassing van de mensenrechten wel voldoende ingepast wordt bij de andere regels en richtlijnen waaraan een land moet voldoen. Je ziet de mensenrechtensituatie in Rusland bv. ontsporen, terwijl we economische steun blijven geven. Waarom zijn de Chinezen trouwens zoveel terughoudender over aandacht voor mensenrechten bij hun economisch "modernisatiebeleid"?

Ybema antwoordt dat het standaard antwoord op die vraag van Chinese zijde luidt: "Het economisch moderniseren van een samenleving met 1,3 miljard inwoners is een

moeilijk beheersbaar proces”, en dat ze geen ontsporing willen als die van het Russische Perestrojka-beleid; in Rusland zag je dat het proces te snel ging, dat de centrale controle te snel afgebroken werd, en dat het dus op een semi-kapitalistische anarchie uitliep die weer tot hardhandig ingrijpen noodzaakte.

Frans van der Ven van CLAT-Nederland vraagt in hoeverre de deelname van een vakbondsman aan handelsdelegaties geen “windowdressing” is; hij wijst er op dat er bijvoorbeeld in Latijns Amerika (waar veel vakbonden en vakcentrales bij de CLAT-koepel zijn aangesloten, BJA) geen enkele traditie bestaat van sociaal overleg, zodat men de inbreng van zo’n vakbondsman in een Nederlandse handelsdelegatie al gauw voor lief zal nemen zonder er substantieel op in te gaan.

Ybema bevestigt dat er in Latijns Amerika eerder sprake is van een traditie van diep wederzijds wantrouwen tussen werkgevers en werknemers. Maar bij bezoeken aan het Indiase subcontinent kan Ybema van de deelname vanuit de vakbonden gebruikmaken om des te indringender het probleem van de kinderarbeid aan de orde te stellen en het is een nuttige omweg om dat issue ook bij Nederlandse bedrijven (als afnemer van Indiase e.d. producten) aan de orde te stellen.

Marieke Radstaake van het Humanistisch Overleg Mensenrechten (HOM) vraagt of er concrete mogelijkheden zijn om China tot implementatie van de door haar getekende VN-Mensenrechtenverdragen en conventies te dwingen.

Ybema zegt dat China eerst nog diverse door haar getekende mensenrechtenverdragen moet ratificeren, voor men haar op de naleving kan aanspreken. Cuba heeft alles ondertekend, maar houdt zich nergens aan; maar dit land ervaart nu dat je daar dan door de internationale gemeenschap op wordt aangesproken.

Gemma Crijns van Amnesty International heeft twee vragen (of opmerkingen):

1. NGO’s zien een gebrek aan integratie (o.a. op mensenrechtengebied) tussen EZ en Buitenlandse Zaken.
2. Herhaalt U uw Cuba-optreden bij uw tweede China-bezoek?

Ybema antwoordt:

1. Ik kan me bij die NGO-klacht iets voorstellen, maar we blijven ernaar streven; maar hou er rekening dat als het over mensenrechten gaat, ook ministeries als dat van Milieu en Sociale Zaken (arbeidsrechten; ILO) een woordje meespreken, en bij de integratie betrokken moeten worden.
2. Mijn programma voor het november-bezoek is nog onbekend. Maar om te beginnen gaat het tussen Nederland en het enorme China om een totaal andere relatie dan tussen Nederland en het kleine, veel meer geïsoleerde Cuba. De relaties van Nederland met beide landen weerspiegelen ook die verschillen; inzake China draait Nederland mee in de dialoog over mensenrechtenbeleid tussen de EU en China, omdat we dan effectiever Europese normen af kunnen dwingen dan solo; ook bij de jaarlijkse China-debatten in de VN-Commissie Mensenrechten draaien we daarom mee in de Europese stellingname. Ik was bij mijn Cuba-bezoek de eerste Nederlandse bewindsman in 20 jaar die het land bezocht; en hier zijn bij het Nederlandse beleid de dialoog over mensenrechten en die over economische relaties gelijkwaardig. Dat geeft een heel verschillende context en uitgangspositie; maar daarbinnen probeer ik een consistente mensenrechtenlijn te volgen.

Mona Zhimin Tang-Brummer vraagt of China, naast haar afkeer van het Perestrojka-model, ook naar de gang van zaken in Indonesië kijkt.

Ybema antwoordt dat het karakter van het veranderingsproces gecontroleerd moet worden. In Indonesië is iets op gang, hopelijk zet het door, maar bij de toenemende chaos worden de meest kwetsbaren wel als eersten het slachtoffer. Er moet een centraal, geaccepteerd gezag hersteld worden, maar binnen dat proces moeten ook de ruimte voor de mensenrechten groter worden; binnen zijn marges probeert de staatssecretaris daaraan bij te dragen.

9. A.M.A. Driessen, VNO/NCW

De heer Driessen stelt zich voor als woordvoerder van VNO/NCW, waarbinnen hij Secretaris Internationale Economische Zaken is; van huis uit is hij investeringen-expert; hij is dus geen specifieke China-expert. Hij onderkent dat mensenrechten een groeiend issue zijn voor het bedrijfsleven. Hij wil drie punten behandelen:

1. Het algemene kader van mensenrechten en het bedrijfsleven;
2. De rol en verantwoordelijkheid van het bedrijfsleven; en
3. De al door Ybema aangeduide opvatting over maatschappelijk verantwoord ondernemen.

Ad 1): Het algemene kader

De toegenomen activiteiten van ondernemingen in de wereld, door handel en investeringen, dragen in belangrijke mate bij aan de economische ontwikkeling en verhoging van welvaart. Laat ik dat in eerste instantie maar eens op tafel leggen, want daarover is soms ook nog twijfel. Het is in mijn ogen een goed gedocumenteerd uitgangspunt; internationale instellingen als de Wereldbank, de wereldhandelsorganisatie WTO, OESO of Verenigde Naties hebben dit in uitgebreide studies wel aangetoond. Op dit moment schat de OESO dat er in de wereld zo'n 60.000 –misschien wel meer- ondernemingen actief zijn die als multinational gekenschetst kunnen worden. Dat geeft wel aan dat we niet meer alleen maar praten over de traditionele “grote” ondernemingen. In toenemende mate investeren ook kleine bedrijven in het buitenland, maar hun mogelijkheden om zich op dit terrein te profileren zijn veel beperkter. Natuurlijk ben ik zo realistisch om te beseffen dat de publieke belangstelling uit zal gaan naar de grote bedrijven, maar thema's rond internationaal ondernemen liggen veel gecompliceerder dan voorheen.

Het is tekenend voor de manier waarop het bedrijfsleven zich opstelt t.o.v. mensenrechten als we de titel van deze conferentie bekijken: “Mensenrechten VERSUS handelsbetrekkingen”. Vanuit ondernemingen wordt deze relatie veel minder als tegenstelling gezien, er is eerder sprake van een “en/ en”. Enerzijds kun je met landen handelsbetrekkingen aangaan en werken aan versterking van economische banden. Anderzijds kunnen overheden een kritische –politieke- dialoog voeren over de mensenrechten en de manier waarop die kan worden verbeterd. In zekere zin heb ik het makkelijker dan staatssecretaris Ybema. Het bedrijfsleven ziet namelijk wel een rol voor zichzelf weggelegd maar als het gaat om de kritische dialoog over mensenrechten, zal het zwaartepunt toch liggen bij de overheid. De overheid zal het delicate evenwicht moeten vinden tussen de economische belangen en de politieke wens om mensenrechten aan de orde te stellen. Het bedrijfsleven hoopt natuurlijk dat dit op een zodanige manier gebeurt, dat de ontwikkeling van de economische betrekkingen hier geen grote schade door oplopen.

Het voorgaande betekent niet dat het bedrijfsleven zijn positie lichtvaardig tegemoet treedt. Maar internationaal ondernemen is in hoge mate een kwestie van “real-politiek”. We moeten een aantal dingen in het oog houden:

- a) Professor Baehr ging in op het welbegrepen eigenbelang van bedrijven. In de eerste plaats moet het duidelijk zijn dat de belangrijkste “Bottom Line” is dat een bedrijf geen liefdadigheidsinstelling is; er moet uiteindelijk winst gemaakt worden.

- b) Er is geen standaardrecept voor alle landen, maar over het algemeen zal actie van Nederland alléén niet veel uithalen. Als bedrijfsleven hameren we er altijd op dat activiteiten in internationaal verband plaatsvinden. Het bedrijfsleven concurreert op de wereldmarkt; bedrijven zouden in een bijzonder nadelige positie komen als voor Nederland andere regels zouden gelden dan in de rest van de landen waar de concurrenten uit afkomstig zijn. Dit betekent voor de overheid meestal dat zij hand in hand moeten optrekken met de landen van de EU.
- c) Het zal duidelijk zijn dat in het geval van China ook andere overwegingen een rol spelen; het is immers een land met 1,2 miljard inwoners dat een snelle economische ontwikkeling doormaakt. Een internationaal concurrerend bedrijf kan zich haast niet permitteren om niet op deze markt actief te zijn. De relatie tussen handelsbetrekkingen en mensenrechten is in China om deze reden nog deliquer dan in veel andere, kleinere landen. Dat klinkt misschien vervelend, maar ook dat is onderdeel van een realistische benadering van de positie van een bedrijf op de wereldmarkt. De grootte en het potentieel van China leggen beperkingen op wat je in de Chinese situatie kunt bereiken. De invloed die een overheid kan uitoefenen is al beperkt, maar wordt nog steeds omgeven door een beschermende deken van internationale en diplomatieke afspraken. Bedrijven zijn in deze situatie veel kwetsbaarder; zij moeten zich bij hun handelen goed rekenschap geven van de gevolgen die dit zal hebben voor hun positie op de Chinese markt. Er is eenvoudigweg sprake van ongelijke machtsverhoudingen.

Ad 2): De rol en verantwoordelijkheid van het bedrijfsleven

Gegeven de omgeving en die ingewikkelde verhoudingen, welke rol zien bedrijven dan voor zichzelf als het gaat om mensenrechten?

Het handhaven en bevorderen van mensenrechten is primair een taak van nationale overheden; de internationale verdragen richten zich tot de staten. In de preambule van de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens wordt echter ook gesteld, dat deze is gericht tot ieder individu en *ieder orgaan van de samenleving*. Zodoende kan er dus ook wat verwacht worden van het bedrijfsleven; er is voor haar een legitieme rol op het vlak van de mensenrechten. De invulling hiervan zal echter per onderneming verschillen, met name waar het gaat om de externe betrekkingen, dat wil zeggen de rol van de bedrijven voor de mensenrechten buiten de fabriekspoorten, om het zo maar te zeggen. Die invulling wordt onder meer begrensd door de aard, omvang en locatie van bedrijfsactiviteiten, en ook door de relatieve verhoudingen tussen bedrijven en overheden, en tussen bedrijven onderling.

VNO-NCW publiceert binnenkort een brochure over ondernemen en de mensenrechten, als teken dat het bedrijfsleven serieus met dit onderwerp bezig is.

- 1) Mensenrechten die duidelijk verband houden met de activiteiten van ondernemingen zijn arbeidsnormen. Zij hebben betrekking op de relatie tussen werknemer en werkgever en op de arbeidsomstandigheden binnen de onderneming. Het betreft hier met name de fundamentele arbeidsnormen die met instemming van overheid, werkgevers- en werknemersorganisaties zijn vastgesteld binnen het kader van de ILO (Interantionale Arbeids-Organisatie): de vrijheid van vakvereniging en

collectieve onderhandelingen, verbod op gedwongen arbeid, verbod op kinderarbeid en het verbod op discriminatie in beroep en beroepsuitoefening.

- 2) Sommige andere rechten van werknemers worden hiermee geassocieerd, alhoewel deze strikt genomen niet tot de kern van de mensenrechten behoren. Daarbij gaat het om zaken als veiligheid op de werkplek en redelijke arbeidsvoorwaarden, dat alles binnen de context van de lokale omstandigheden.
- 3) Naast de arbeidsnormen worden met name internationaal actieve ondernemingen steeds vaker aangesproken op aspecten van mensenrechten die niet direct betrekking hebben op hetgeen zich binnen de onderneming afspeelt. Als voorbeelden van thema's die bedrijven worden voorgehouden kunnen worden genoemd:
 - Ondernemen in een land waar de mensenrechten worden geschonden; de aanwezigheid van de onderneming zou dan het mensenrechten-schendende regime ondersteunen;
 - Het gebruik van producten, halffabrikaten of grondstoffen die zijn geproduceerd met gebruik van kinderarbeid, dwangarbeid of arbeid onder mensenrechtenschendende omstandigheden;
 - Mogelijke schending van rechten van de lokale bevolking;
 - Financiële betrokkenheid bij projecten waarbij bv. milieuvervuiling de inheemse bevolking bedreigt in de voorziening in haar eerste levensbehoeften.

Het is niet altijd duidelijk of en op welke manier een bedrijf op deze terreinen een rol heeft te vervullen. Afhankelijk van de mensenrechten waarover wordt gesproken, zal de betrokkenheid van ondernemingen verschillend zijn. Men zou drie niveaus kunnen onderscheiden:

1. De kern wordt gevormd door de arbeidsnormen.
2. Daarnaast kan een bedrijf een rol voor zichzelf zien weggelegd in de omgang met de lokale bevolking of samenleving in het land van vestiging, zeg maar de directe bedrijfsomgeving.
3. Een derde schil heeft betrekking op de rol van de onderneming met betrekking tot de algemene mensenrechtensituatie in een land.

Het eerste punt of -niveau behoort tot de directe verantwoordelijkheid van ondernemingen; het gaat immers om de directe relatie tussen werknemer en onderneming. Het geven van invulling aan elementen uit de andere twee categorieën is gebaseerd op een toenemende mate van vrijwilligheid, mede bepaald door wat een onderneming kan bijdragen.

Een aantal slotopmerkingen. Ondernemingen ondersteunen volledig het idee dat internationaal zakendoen, als verantwoord opererend bedrijf, verbonden is met het naleven van bepaalde normen en standaarden. De trend dat bedrijven in toenemende mate beleid ontwikkelen op het vlak van maatschappelijk verantwoord ondernemen, toont dit overduidelijk aan.

1. Hoe kan dan het gedrag van ondernemingen bevorderd worden? Niet door verplichte gedragscodes, niet door uitgebreide maatregelen om toezicht te houden op de handel en wandel van ondernemingen. Bedrijven zijn allemaal verschillend en er is geen standaard-recept. Maar bedrijven die voor zichzelf normen en waarden hebben gesteld, zullen wel staan voor hun woord. En in de huidige maatschappelijke

omgeving zullen ze ook niet gek opkijken dat ze op die normen en waarden worden aangesproken.

2. Regulering is in mijn ogen wel het slechtste wat met maatschappelijk verantwoord ondernemen kan gebeuren. Om modern jargon te gebruiken: de resultaten die op dit terrein zijn geboekt, zijn geboekt door een continue “benchmarking” van bedrijven t.o.v. elkaar en t.o.v. de markt. Dat leidt tot voortdurende kleine stapjes in de richting van een steeds meer gedefinieerd beleid over maatschappelijk verantwoord ondernemen. Dit proces zou in mijn ogen door regulering worden stilgelegd.
3. Multinationale ondernemingen zijn mondiaal actief en hebben baat bij duidelijke en stabiele internationale afspraken. Die zorgen ervoor dat de voorwaarden gelijk zijn waaronder deze bedrijven op de wereldmarkt kunnen concurreren; het is vervolgens aan de bedrijven zelf om in hun interne bedrijfsvoering te zorgen voor de vertaling van de normen en waarden naar de activiteiten op de werkvloer; ik heb daar bij de Nederlandse bedrijven alle vertrouwen in.
4. Goed voorbeeld doet goed volgen. In de delicate balans tussen mensenrechten en handelsbetrekkingen zal een actieve economische betrokkenheid van de bedrijven in China een belangrijke bijdrage leveren aan de verbetering van de mensenrechtensituatie in dat land.

10. Inleiding Sander Tideman, The Bridge Fund Europe

Omdat de aangekondigde spreker, Tsering Youdon Jampa, voorzitter van de Tibet Support Group, in verband met de vergadering van de VN Mensenrechtencommissie in Genève zit, is op het laatste moment een andere spreker bereid gevonden te praten over hoe men een effectief en constructief China-beleid kan ontwikkelen en voeren, dat respect heeft voor mensenrechten en de Tibet-problematiek, en over welke rol het Nederlandse ministerie van EZ en het Nederlandse bedrijfsleven kunnen spelen voor mensen- en arbeidersrechten. Dit is Sander Tideman, een Nederlands jurist die zich voorstelt als iemand die in een 15 jaar durende carrière bij de vestigingen van de Nederlandse banken in Taiwan, Hong Kong en (1990-'95) in de Volksrepubliek China zelf als "chief executive" van het ABN-Amro-filiaal in Peking, veel praktijkervaring heeft met het vanuit een westerse en economisch perspectief in China opereren. Hij is directeur van de Europese tak van het Bridge Fund.

Sander Tideman zelf heeft eerst in de bankenwereld van Taiwan en Hong Kong gewerkt voor hij 1990-'95 Chief Executive was van ABN AMRO in Beijing (Peking); nu werkt hij als bankier en jurist in Nederland. In zijn (in totaal) 15 jaar in de Chinese bankenwereld had hij volgens eigen zeggen ook informeel contact met Tibetaanse initiatieven. Hij geeft een korte historische inleiding:

- De Tibetanen zijn één van de West-Chinese etnische minderheden, naast bijv. de Oeigoeren en Mongolen. Hun woonstreken zijn pas in de 19de eeuw definitief bij het Chinese keizerrijk ingelijfd, en hadden en hebben vage grenzen met de voormalige Sovjetrepublieken in Centraalazië en met Siberië; deze volken voelen zich niet Chinees. In 1950 viel het Chinese Rode Leger Tibet binnen, maar lieten de Dalai Lama vooralsnog op zijn post als een soort vazalvorst. Deze "cohabitatie" (franse term) tussen het stalinistische China en het boeddhistische Tibet eindigde in een opstand van de Tibetanen in de TAR, waarbij de Dalai Lama naar India vluchtte. Er volgde een hardhandige assimilatie van de Tibetanen in de TAR (de Tibetanen in de overige provincies waren hier al eerder aan onderworpen) aan het Chinese binnenlandse beleid op alle gebieden. Dat betekende dat Tibet eerst de Verelendung van heel China meemaakte tijdens de "Grote Sprong Voorwaarts" (een poging China in één klap van agrarisch naar industrieel land te maken, die een massale hongersnood en algehele ontwrichting tot gevolg had), en vanaf 1965 de Culturele Revolutie waarbij niet alleen alle economische aspecten die aan vrij ondernemerschap herinnerden, maar ook alle structuren en cultuurschatten van de in China beleden godsdiensten vernietigd werden.
- Na de dood van Mao en de val van de "Bende van Vier" (die tijdens de Culturele Revolutie carrière hadden gemaakt) in 1976-'78 volgde een economische liberalisatie en culturele versoepeling onder Deng Hsiao-ping, maar het regime tegen etnische minderheden als de Tibetanen vertoonde vanaf 1990 weer een duidelijke verharding. Bij de West-Chinese minderheden als de Tibetanen en Oeigoeren en bij de meer in het Noorden wonende Mongolen kun je, de periode 1949-2000 samenvattend, spreken van iets wat erg dicht bij genocide komt; de etnische en culturele identiteit van deze volken werden weggevaagd door het opleggen van het Maoïstische, Han-Chinese samenlevingsmodel en het marginaliseren binnen de Chinese staat van deze ooit zelfstandige naties. Het was kolonisatie in het kwadraat: de autochtonen in de Tibetaanse (en de Oeigoerse, en

de Mongoolse) gebieden werden gedwongen te “ver-chinezen”, en tegelijk werden op massale schaal Han-Chinese inwoners van de meer Oostelijke provincies naar deze woongebieden overgeplaatst. Er zijn veel parallellen tussen wat er in Indonesië met Oost-Timor gebeurde (de helft van de Timorezen wonen in West Timor...) en met wat er hier in Tibet gebeurde.

- De economische revolutie in China kwam vanaf 1985 in een stroomversnelling, wat veel positieve effecten had, te beginnen met een stijgende welvaart. Maar het schiep ook nieuwe problemen, mede doordat er op politiek gebied sprake bleef van een bevrozing van de verhoudingen en structuren uit Mao's tijd:
 1. een groeiende inkomenskloof tussen de kuststeden (waar de opening naar de kapitalistische wereld goed op gang komt) en de binnenlanden;
 2. een groeiende inkomenskloof tussen bevolkingsgroepen binnen de (groeiende) steden, mede door de op gang komende massale, illegale verhuizing van plattelandsgebieden naar de steden;
 3. een groeiende tegenstelling tussen de Oostelijke, Han-Chinese kustprovincies en de Westelijke provincies waar meer etnische minderheden wonen; en
 4. dit alles gaat gepaard met (en voedt) een groeiende corruptie, een groeiend drugsprobleem, en een escalerende mensenhandel.

Ondanks dit duistere beeld van de ontwikkelingen in de afgelopen 50 jaar, gelooft de heer Tideman dat er mogelijkheden zijn om de situatie voor de Tibetanen te verbeteren. Ten eerste moet het Westen blijven protesteren tegen alle mensenrechtenschendingen; de Chinezen laten bij protesten weinig merken maar ze zijn goede acteurs, en het gezichtsverlies voelen ze wel degelijk. Ten tweede is China, nu ze is toetreden tot de VN met haar Conventies en Verdragen, en nu ze toetreedt tot de WTO, in ongekende mate open gegaan voor buitenlandse invloeden. In de Chinese samenleving lijkt alles standaard-grijs, maar veel wat niet lijkt te kunnen, is als je je beter verdiept in de samenleving en haar actoren, ineens toch, informeel, mogelijk.

- Voor Nederland geldt hierbij speciaal: wie klein is, moet slim zijn; en Nederland kan bogen op een uitstekende traditie in het bestuderen van de Chinese cultuur en samenleving (het Sinologisch instituut in Leiden). We moeten meer van onze “neutraliteit” (? BA) gebruikmaken, en meer pro-actief bezig zijn. Nederland moet niet teveel van multilaterale ontwikkelingshulp verwachten, want via overheidskanalen komt er weinig in Tibet terecht. Nee, we moeten flexibel te werk gaan, gebruikmakend van de contacten van deskundige Non-Gouvernementele Organisaties, die (zoals bijv. het Bridge Fund) financiële hulp ter plaatse kunnen krijgen. De herijking van het Buitenlands Beleid legde alle verantwoordelijkheid voor projecten binnen China bij de ambassade in Peking, maar het probleem is dat geen buitenlandse diplomaat toegang krijgt tot gebieden als Tibet. Dus is de formule die bijv. het Bridge Fund hanteert (zie hierboven) effectiever.

11. Wang Xiszhe, voorzitter Chinese Democratische Partij (CDP)

Vertaling: Mona Zhimin Brummer-Tang

De heer Wang is coördinator van de Free China Movement; hij is één van de vier voorzitters van de CDP; de andere drie zitten in China gevangenisstraffen van resp. 11, 12 en 13 jaar uit.

De CDP is dankbaar voor alle internationale aandacht voor China, waardoor wat daar gebeurt weer een internationale kwestie geworden is. China moet volgens hem niet geïsoleerd worden, maar juist (ook) lid van de WTO worden, maar de CDP is bezorgd over de negatieve kant van deze ontwikkeling. China heeft immers nog steeds geen democratisch bestuur, en het houdt zich niet aan internationale regels. Er is geen vrijheid van meningsuiting, geen vrijheid van vereniging, en ook onder het WTO-regime kunnen de arbeiders erop achteruit gaan. De Chinese bevolking zal zich tegen dergelijke verslechtingen moeilijker kunnen verdedigen dan andere volkeren. De internationale gemeenschap moet China helpen, zich aan de internationale regels te houden. In 1999 heeft China de VN-mensenrechtenverdragen getekend; nu moeten de EU-regeringen de VS-resolutie bij de VN Mensenrechtencommissie in Genève steunen.

12. Dr. E.B. Vermeer (Universiteit van Leiden)

Stellingen:

I. Het is zeer moeilijk voor Nederlandse importeurs om de herkomst en productie-omstandigheden van de meeste Chinese exportproducten na te gaan, om drie redenen:

- 1) inspectie is moeilijk want China is zeer groot, veel gebieden en bedrijven zijn slecht toegankelijk; bovendien is de groothandel tot dusver volledig in handen van Chinese organisaties, en verboden voor buitenlandse bedrijven;
- 2) de Chinese overheid controleert alleen in de grotere steden zijn eigen wetgeving tav arbeidsomstandigheden, kinderarbeid e.d.; plattelandsondernemingen blijven buiten bereik, en die leveren nu al meer dan de helft van de industriële productie;
- 3) de mensenrechtenproblematiek leeft maar onder beperkte groepen in China; in veel gebieden is systematische discriminatie van migranten en minderheden een algemeen en geaccepteerd verschijnsel; de grote massa verzet zich niet tegen vervolging van religieuze groeperingen en dissidenten. Daardoor is het moeilijk een Chinese inkooporganisatie van het belang van respect voor mensenrechten te overtuigen.

Je zou een parallel kunnen trekken met de organische teelt van landbouwproducten in China; door de gebrekkige inspectiemogelijkheden weigeren internationale inkooporganisaties tot dusver Chinese producten te certificeren.

II. Westerse bedrijven die in China werken en investeren kunnen veel doen aan bevordering van mensenrechten en goede arbeidsomstandigheden; net als op milieu- en technologisch gebied hoeven zij vaak alleen maar hun eigen bedrijfscode strikt te hanteren om in China het goede voorbeeld te geven. Die voorbeeldwerking heeft, gezien de grote achting die Chinezen van hoog tot laag voor buitenlandse bedrijven hebben, een enorme uitstraling. In joint-ventures wordt de afdeling personeelszaken bijna altijd beheerd door de Chinese partners, en de bedrijfsleiding moet niet alleen duidelijk instructies geven, maar ook durven inbreken in de hiërarchie om op werkniveau te inspecteren wat er van terecht komt. Of Westerse bedrijven een speciale gedragscode zouden moeten opstellen (zoals bijv. indertijd voor Zuid Afrika) is veel gediscussieerd, vooral in de VS. Human Rights Watch heeft er op aan gedrongen. In het algemeen was het antwoord van bedrijven negatief, met enkele uitzonderingen zoals Sears and Nike. In 1993 heeft Levi-Straus de zakelijke banden met China verbroken vanwege de mensenrechten, maar in 1998 zijn ze toch weer teruggekeerd zonder dat de situatie in China toen verbeterd was.

III. Ten behoeve van mensenrechten in China moet men op verschillende niveau's verschillende wapens hanteren: in de politiek hebben we de EU, Nederlandse regering, parlementaire contacten, hulpprojecten: ieder met verschillende autoriteit en effectiviteit. In het bedrijfsleven hebben we handelaren, Nederlandse investeerders en multinationals. Dan zijn er de NGO's. En tenslotte de consumenten, die bepaalde importgoederen zouden kunnen boycotten (of bevoordelen a la Max Havelaar); de consumenten zijn m.i. machtiger dan overheden of bedrijven, want consumenten hoeven immers geen rekening te houden met onwillige EU-partners, Chinese gevoeligheden of andere politieke belangen. Als we tegen kinderarbeid zijn, kunnen we bijvoorbeeld besluiten geen handgeknoopte zijden tapijten meer te kopen. De EU is niet erg effectief gebleken: ze startte een dialoog over mensenrechten met China in 1995, maar in zo'n zware toonzetting dat die al in 1996 door China werd afgebroken. Aan het Nederlands-

Deense debacle van 1997 hoef ik de meesten van u niet te herinneren. In het nieuwe China beleid van "comprehensive partnership" stelde de EU in 1998 handel meer centraal dan tevoren, maar onderstreepte ook de dialoog. De EU heeft met volhouden toch ook resultaten geboekt, bijvoorbeeld op het terrein van recht, en nu net is na vier jaar onderhandelen een project van rurale democratisering gestart.

We moeten bedenken dat er een verscheidenheid aan doelgroepen is in China. We kunnen Chinese vakbonden aanspreken op hun arbeidsomstandighedenbeleid; bedrijven in Oost China op hun discriminatie van migranten; bedrijven in West China op een voorrangbeleid voor werknemers uit minderheidsvolken; rurale bedrijven op milieuvervuiling en te lange werkdagen; in gemeentes met veel Christenen in onofficiële kerken die vervolgd worden zoals in Fujian, Zhejiang en Hebei kan men pal staan voor zijn eigen personeel als dat wegens politieke activiteit of geloof ontslagen dreigt te worden. Politieke scholing en propaganda op het werk kan men met succes proberen te weren; bij discriminatoir bevorderingsbeleid is dat toch moeilijker. In het algemeen zijn acties richting lokale overheden effectiever, omdat die niet zo gauw politieke principes gaan berijden.

IV. Een moeilijke vraag vind ik of we als politiek, bedrijf of consument overal ter wereld dezelfde maatstaven aanleggen, of strenger of makkelijker zouden moeten zijn voor China. Principieel is het antwoord simpel. Maar in de praktijk is een flexibele opstelling "langzaam aan dan breekt het lijntje niet" in het algemeen effectiever als je de ander wilt overtuigen - en voor China dwingen hebben we de machtsmiddelen niet. In persoonlijke contacten met Chinezen merk ik steeds weer hoe nationalistisch, trots, overtuigd van eigen gelijk, en wars van inmenging in hun eigen maatschappij ze zijn. De beste benadering is afhankelijk van opgebouwde persoonlijke relaties. En natuurlijk is het effectiever om mensenrechten te benadrukken die de gewone Chinees zelf ook als een gemis ervaart - bijvoorbeeld vrijheid van vereniging, meningsuiting en geloof - dan zaken als doodstraf, kinderarbeid of dwangarbeid; vele Chinezen vinden die zaken nodig of vanzelfsprekend. Antwoord op mijn eigen vraag is misschien dat een zekere tweeslachtigheid in ons beleid effectief kan zijn en ook moreel verdedigbaar. Terwijl je enerzijds mensenrechten en democratische idealen wil hooghouden voor de Chinese oppositie en de postcommunistische regering die hopelijk ooit komt, wil je in de tussentijd ook het politieke regime zich laten matigen en het lot van de slachtoffers ervan verbeteren. De juiste dosering van die twee vraagt om compromissen, en dat zij zo.

V. Is de mensenrechtensituatie in China aan het verbeteren? Zowel volgens Mary Robinson als volgens Madeline Albright op 24 maart, in een toespraak voor de VN-commissie in Genève, is die in het afgelopen jaar aanzienlijk verslechterd. Robinson noemde o.a. de arrestaties en zware straffen voor leden van de Democratische Partij en Falun Gong, en de drie jaar hechtenis zonder proces. In de VS is daarom voorgesteld om, wanneer China de NTR-status zou worden gegeven, jaarlijks door een speciale commissie van het Congres rapport over mensenrechten in China te laten uitbrengen. China zelf heeft in februari dit jaar een rapport uitgebracht "Vijftig jaren vooruitgang in China's mensenrechten". Daarin ziet de CCP politieke stabiliteit en economische vooruitgang als de twee basisvoorwaarden voor verbeterde mensenrechten. Inderdaad is door snelle economische groei de armoede sterk gereduceerd, en de levensomstandigheden zijn enorm verbeterd. Ethnisch geweld, positie van de vrouw, levensverwachting en scholing steken gunstig af bij veel andere landen van hetzelfde ontwikkelingsniveau.

China denkt positiever over de door haar in 1997 getekende Internationale Overeenkomst over Economische, Sociale en Culturele Rechten dan over de in 1998 ondertekende Overeenkomst over Burgerlijke en Politieke Rechten (daar zegt China nog 5 tot 8 jaar op te willen studeren). Uit rapporten van Amnesty International en Human Rights Watch, berichten van de Chinese oppositie, maar ook de Chinese wet- en regelgeving blijkt de rechtspositie van de burger soms verslechterd. Bijvoorbeeld is naar aanleiding van de Falun Gong de controle over religie verscherpt, en recent heeft de Communistische Partij besloten dat het aantal infiltranten in de ondergrondse kerken moet worden verhoogd van 3 naar 9%. Het nieuwe wetboek van strafrecht heeft wel wat cosmetische verbeteringen, maar is veel te streng (meer dan 70 misdrijven kunnen met de dood bestraft worden) en laat veel te veel ruimte voor willekeur en politieke veroordelingen. Kortom, actie is nodig.

13. Gemma Crijns (Amnesty International)

Er zijn in Nederland, maar ook daarbuiten, twee zaken die de gemoederen bezighouden als het om China gaat. Dat zijn enerzijds de commerciële belangen en anderzijds de mensenrechten. In feite gaat het om het spanningsveld tussen beide.

Dat handelsbelangen en aandacht voor mensenrechten goed te combineren zijn komt bijvoorbeeld naar voren in een boek dat vorig jaar is verschenen en dat ook door Nederlandse managers druk gelezen wordt. 'Dat is China, economische en politieke' kansen, geschreven door twee Amerikaanse deskundigen.

Zeven pagina's van het boek zijn gewijd aan mensenrechten. Daarin staat onder meer het volgende: "Het aantal dissidenten dat gevangen zit, is gering: twee- tot drieduizend, dat is 0,00023 procent van de bevolking [dus verwaarloosbaar]. Het zogeheten "verklikkersregime" is verdwenen, de gewone Chinezen worden veel minder in de gaten gehouden. Het Chinees juridisch systeem begint steeds meer op het westerse te lijken. Er verschijnen wel tienduizend verschillende tijdschriften, en die staan voor 90 procent niet onder controle van de Communistische Partij. Verder, in een economische transitie is een autoritair systeem misschien wel beter dan een democratisch. En tenslotte, zegt het boek, als we maar garanties voor sociale en economische rechten kijken, loopt China misschien wel twintig jaar voorop met de mensenrechten [maar dat is misschien een kwestie van definitie].

Die constatering is niet onwaar. Maar ze geven een beeld waarin je erg weinig terugvindt van de vele rapporten die mensenrechtenorganisaties de laatste jaren over China hebben uitgebracht. Dit boek gebruikt de Chinese definitie van mensenrechten, met nadruk op de sociale en economische rechten.

Te beginnen met de dissidenten. Het aantal arrestaties is vooral de laatste anderhalf jaar sterk toegenomen. Het absolute aantal lijkt misschien niet zo groot, op het geheel van de bevolking. Maar de betekenis ervan is veel groter. Hoe zou het in Nederland voelen als, op proportionele schaal, vijftig mensen gevangen zaten en dat waren dan de leiders van FNV en CNV, tien parlementsleden, een dozijn journalisten van Volkskrant en NRC, drie bisschoppen en het bestuur van Amnesty International? Want om dat soort mensen gaat het in China. Ik noem een paar namen. Zhang Shanguang, vakbondsactivist, in december 1998 veroordeeld tot tien jaar gevangenisstraf. Fang Jue, zakenman die een pamflet schreef over hervormingen, vier jaar. Xu Wenli, oprichter van de Democratische Partij, dertien jaar. Zeng Jingmu, een 78-jarige katholieke bisschop, bracht al meer dan twintig jaar in gevangenschappen en kampen door.

Minstens zo ingrijpend als deze officiële veroordelingen is het stelsel van zgn. onofficiële gevangenschap. In China is het heel gemakkelijk om ongewenste personen zonder tussenkomst van een rechter naar een werkkamp te sturen. Een kwart miljoen mensen zijn nu gedetineerd in kampen voor "hervorming door arbeid". Meer dan twee miljoen mensen worden jaarlijks voor onbepaalde tijd vastgehouden omdat ze "sociaal ongewenst gedrag" vertonen. Onder degenen die in deze administratieve detentie worden gehouden, zitten heel wat mensen die voor hun ideeën en activisme worden gestraft. Hoeveel weet niemand. De Chinese regering laat niet toe dat het Rode Kruis gevangenen bezoekt, en al helemaal niet dat onafhankelijke internationale organisaties poolshoogte nemen.

Het Chinese rechtstelsel is in 1988 en 1997 hervormd. Maar helaas niet ten bate van betere juridische waarborgen. Mensen kunnen nu niet langer worden berecht voor "contrarevolutionaire" misdrijven. Maar daarvoor in de plaats kwam een wet op "staatsgeheimen", en die is niet minder ruim. Het praten met een buitenlandse verslaggever kan schending van een staatsgeheim zijn. Onlangs is een zakenvrouw veroordeeld tot acht jaar cel omdat ze een delegatie van het Amerikaanse Congres te woord wilde staan. Een echtpaar dat vertalingen maakte voor de Washington Post kreeg tien respectievelijk zes jaar gevangenschap. Twee buitenlandse journalisten die een project van de Wereldbank in West-China gingen bekijken, werden opgepakt en twee weken vastgehouden. Een Chinese man kreeg acht jaar omdat hij brieven naar het radiostation Voice of America had geschreven.

Uit dat laatste voorbeeld blijkt ook hoe strikt de controle nog altijd is. De tienduizend nieuwe tijdschriften zijn bepaald niet vrij in de keuze van hun onderwerpen. Een blad dat zich niet aan de regels houdt krijgt een verschijningsverbod, of krijgt eenvoudig geen papier meer. Telefoon, fax en e-mail worden stelselmatig gecontroleerd. Websites die de regering onwelgevallig zijn worden afgesloten, zoals die van de New York Times of de BBC. Een buitenlandse zakenman die in een luxe hotel in China verblijft, verbaast zich misschien dat hij daar zoveel buitenlandse zenders kan ontvangen. Maar gewone Chinezen mogen geen schotelantenne plaatsen. En de Chinese politie heeft de bevoegdheid overal huiszoeken te doen, ook in de huizen van buitenlanders.

In elke rechtstaat is de ontwikkeling van niet-gouvernementele organisaties van cruciale betekenis geweest. In China zijn onafhankelijke organisaties niet mogelijk. Ik geef u een enkel voorbeeld. Afgelopen februari reisde een Amerikaan van Chinese afkomst naar Shanghai om 25.000 te overhandigen aan Ding Zelin. Mevrouw Ding verloor haar zoon in het bloedbad van Tiananmen, op 4 juni 1989. Sindsdien probeert ze overal informatie te krijgen over het lot van de omgekomen studenten. Het geld bestond onder meer uit een prijs die haar door een internationale mensenrechtenorganisatie was toegekend. Met het geld zou ze familieleden kunnen steunen. De Chinese politie pakte echter de Amerikaan op. Hij moest zijn cheque uitschrijven voor de veiligheidsdienst voordat hij werd vrijgelaten. Later bleek dat het geld niet loskwam. De Chinese politie dreigt nu de vader van de Amerikaan, die nog in China woont, zijn huis af te pakken om toch aan het geld te komen.

Ten aanzien van alle mensenrechten die Amnesty International onderzoekt heeft China een zeer bedenkelijke staat van dienst. Het aantal doodstraffen is er ongekend hoog. De laatste tien jaar zijn zo'n 18.000 mensen terechtgesteld. Dat zijn er in verhouding tot de bevolking, tien keer zoveel als in de Verenigde Staten. Er is bepaald geen vrijheid van religie, hoewel de Chinese grondwet die wel garandeert. Van de Falun Gong, een beweging die meditatie en oude Chinese cultus propageert, zijn zeker tienduizend mensen voor kortere of langere tijd opgepakt. Tientallen leiders zijn tot gevangenisstraf veroordeeld. En of China inderdaad zo'n goede staat van dienst heeft in de sociale en economische rechten, is niet na te gaan. Want onafhankelijke vakbonden zijn verboden. Protesten tegen ontslagen of arbeidsomstandigheden worden hardhandig onderdrukt. En wie erover rapporteert wacht arrestatie. De Chinese Unie voor Ontwikkeling, een soort NOVIB voor China, is verboden en alle leiders zitten lange gevangenisstraffen uit.

Wat betekent dat allemaal voor de Nederlandse betrekkingen met China? Zoals u weet spreekt Amnesty International zich nooit uit over boycots. In het geval van China zou

zo'n oproep trouwens volslagen irreëel zijn. De VS, Taiwan en Japan hebben de laatste jaren elk tientallen miljarden dollars in China geïnvesteerd. Nederland investeerde al meer dan twee miljard gulden en heeft een jaarlijks handelsvolume met China ter waarde van tien miljard. Nederlandse ondernemers worden gesteund door onder meer de ORET-fondsen van Ontwikkelingssamenwerking ter waarde van 500 miljoen gulden.

China biedt inderdaad, volop politieke en economische kansen, zoals in de titel staat van het boek dat ik in het begin aanhaalde. Wat Amnesty International van de Nederlandse overheid vraagt is dat die kansen ook ten bate van de mensenrechten worden benut. Een voortdurende dialoog, of een dialoog die niet alleen de handelsbetrekkingen ten goede komt. Het moet een dialoog zijn die de feiten niet verhult en gericht is concrete resultaten.

De overheid en Nederlandse bedrijven mogen verwachten dat China de vakbondsrechten respecteert. Dat er onafhankelijk mag worden gerapporteerd over bijvoorbeeld milieuvervuiling, arbeidsomstandigheden en ontslagen. Dat Chinezen zonder represailles met buitenlanders mogen praten. Dat aanhangers van de Falun Gong en andere vreedzame bewegingen geen slachtoffer worden van mensenrechtenschendingen. Kortom, de dialoog dient te leiden tot concrete verbeteringen van de mensenrechten van de Chinese burgers.

Van Nederlandse ondernemingen die in China investeren verwacht Amnesty International dat zij een mensenrechtenbeleid hebben ontwikkeld dat gestoeld is op internationale mensenrechten- en arbeidsnormen. Alleen dan kan een onderneming met recht verklaren dat zij op een verantwoorde wijze een bijdrage levert aan de ontwikkeling van dit land.

14. Panel o.l.v. prof. Baehr

Discussie over specifieke rol voor D66 m.b.t. een effectief en ethisch mensenrechtenbeleid met Peter Baehr (voorzitter), Jan Hoekema (TK), Bob van den Bos (EP), Gemma Crijns (AI), D. Driessen (VNO/NCW).

Peter Baehr geeft Jan Hoekema en Bob van den Bos ieder vijf minuten het woord om hun standpunten toe te lichten.

Jan Hoekema onderstreept de ernst van de situatie in China en verwijst naar het betoog van Gemma Crijns. Het gaat niet goed met de mensenrechten in China en het verdient een kritische houding. Er moet geen dialoog ter wille van de dialoog worden gehouden, maar er moet worden getoetst. We krijgen slechts een opgave van aandachtspunten van de dialoog van de minister van Buitenlandse Zaken. Het is van belang dat tijdens de zitting van de Mensenrechtencommissie van de Verenigde Naties in Genève een kritische motie wordt aangenomen. Er moeten drie zaken gebeuren:

- 1] de "No Action Clause" moet verdwijnen;
- 2] Nederland moet lobbyen, ook bij "dwarsligger" Frankrijk;
- 3] Nederland moet ook andere malen een coalitie vormen met andere landen buiten de EU.

Bob van den Bos vindt dat China niet geïsoleerd moet worden. Wat betekent nu een "gesprek"? De Chinezen zeggen niks terug. De volgende vraag is dan: Wat breng je over? Wij moeten minstens bereid zijn schade voor bedrijfsleven voor lief te nemen. Voor de lange termijn ben ik positief t.a.v. de mensenrechten in China.

Communicatiemiddelen zorgen ervoor dat economische en sociale rechten gevolgd worden door burgerlijke en politieke rechten. Voor de kortere termijn voelt het regime zich bedreigd door een grotere claim op de mensenrechten en zal hard ingrijpen, hetgeen kan leiden tot een gewelddadige clash. Er zijn mensenrechtenschendingen die niemand accepteert ondanks culturele verschillen.

Zaal: Bernard Aris maakt een opmerking dat één van de studentenleiders op het Tiananmen plein van Oeigoerse afkomst was. Dit had zijn weerslag op de situatie van de Oeigoeren in het algemeen.

Zaal: Eddy Middeldorp vraagt of we de dialoog nu moeten blijven steunen of dat we daarentegen de resolutie moeten steunen.

Panel: Jan Hoekema geeft aan bereid te zijn om een inhoudsloze dialoog op te geven om de resolutie te steunen.

Panel: Bob van den Bos geeft aan dat er een afspraak is om een de resolutie te steunen. De mensenrechtenresolutie wordt gezamenlijk ondersteund door de Verenigde Staten en Europese Unie. China reageert tweeslachtig: aan de ene kant trekt men er zich niks van aan, aan de andere kant is er een enorme lobby opgezet om een resolutie te voorkomen.

Zaal: Marianne Douma vraagt welk antwoord het panel kan geven t.a.v. de visie van Chinese regering dat ze geen Russische toestanden willen.

Panel: Gemma Crijns stelt dat men de andere kant voorop moet zetten. Het onderdrukken leidt op termijn altijd tot onrust. Zie bijvoorbeeld Zuid-Korea. Dit land

behoort tot de economische tijgers maar leidt niet automatisch tot verbetering van de mensenrechtensituatie. Hoe meer je onderdrukt, hoe groter het risico is op onrust.

Panel: Bob van den Bos onderschrijft hetgeen Gemma Crijns zegt, maar de angst van Chinese leiders is reëel. In China ontstaan steeds grotere sociale tegenstellingen. Je krijgt een soort kapitalisme zonder grenzen, hetgeen leidt tot spanningen. Je moet snel tot hervormingen komen om dat te regelen.

Zaal: Wilfried Derksen vraagt hoe de recente ontwikkelingen in Taiwan de mensenrechtensituatie in China beïnvloeden?

Panel: Jan Hoekema stelt dat Taiwan een kwestie is van internationaal politiek management. China zal uiteindelijk gebaat zijn bij rust en vrede met de Verenigde Staten. Op termijn zal de democratische hervorming en open economie leiden tot grotere vrijheden in China.

Panel: Gemma Crijns vindt dat de dialoog in een economische relatie moet blijven doorgaan. Dit is belangrijk vanwege de voorbeeldfunctie die hiervan uitgaat.

Panel: Driessen sluit zich aan bij Gemma Crijns en vindt ook dat veranderingen van binnenuit moeten komen. Westerse bedrijven behandelen werknemers volgens Westerse waarden. Dit beïnvloedt de algemene situatie in China. De voorbeeldfunctie zoals het opnemen van vertegenwoordigers van vakbonden in handelsmissies straalt af op het buitenland.

Zaal: Marike Radstaake vindt het mensenrechtenbeleid niet erg consistent. Amnesty International en Humanistisch Overleg Mensenrechten hebben een mensenrechten effect rapportage gemaakt. Staat u hier achter als toetsinstrument?

Panel: Jan Hoekema vindt dit een goed middel, maar het moet niet leiden tot de situatie dat verder iedereen alles afschuift.

Panel: Bob van den Bos vraagt zich af of het wel mogelijk is te toetsen. Hij begrijpt de behoefte, maar het is moeilijk vast te stellen om te zien wat, door wie waartoe leidt.

Zaal: Peter Ras geeft aan dat China bang is dat het land uit elkaar valt. Waarom is het niet mogelijk om naar voorbeeld van Tibet om via bedrijfsleven of een andere Third Party Mediator te praten hierover?

Panel: Jan Hoekema vindt het inschakelen van Third Party's een goed idee, maar men moet niet te hoopvol zijn.

Zaal: Onbekende stelt dat slechte zaken toenemen in China, waaronder corruptie, prostitutie, vervuiling, etc. Is het niet mogelijk om in samenwerking met China te komen tot een dialoog die leidt tot een economisch duurzame manier samenwerking?

Zaal: Frans van de Ven vraagt of een mensenrechtenrapportage naar China juist niet contraproductief is?

Zaal: Eddy Middeldorp deelt mee dat de Nederlandse overheid een voorstander is van meetbare resultaten.

Zaal: Onbekende geeft aan dat de indruk wordt gewekt dat westerse bedrijven schone handen hebben. Hoe moeten we met vuile handen van bedrijven omgaan?

Zaal: Onbekende geeft aan dat de hoofdzaak is dat er resultaten geboekt worden niet wie ervoor verantwoordelijk is.

Panel: Driessen stelt dat er al veel is gebeurd t.a.v. duurzaamheid. Niet alles hoeft openbaar te gebeuren. Je moet bezien op welke manier het meeste effect bereikt kan worden. M.b.t. misstanden in bedrijven wordt verwezen naar de OESO, waarbinnen richtlijnen ontwikkeld worden waar bedrijven zich aan zullen conformeren. De bedrijven hebben er zelf ook baat bij (imagooverlies, etc.).

Panel: Bob van den Bos geeft aan dat er een band moet zijn tussen het economische en politieke systeem. Dat heeft het meeste effect. Het meten van resultaten is moeilijk. Het gaat namelijk om de resultaten, maar de uitkomsten van zo'n meetinstrument kunnen ook misbruikt worden. Men kan immers naar een bepaalde uitkomst toerekenen.

Panel: Gemma Crijns is het eens met Driessen. Het aspect waar zij moeite mee heeft, is dat het onder tafel gebeurt. Het moet openbaar, waarbij zij verwijst naar de stelling. Men moet zich openlijk binden aan gedragsregels.

15. Slotconclusies, door prof. Baehr

Peter Baehr bedankt het panel en komt tot een aantal slotopmerkingen.

Allereerst merkt hij op dat de titel van deze conferentie door een aantal sprekers is bekritiseerd. Handelsbetrekkingen versus mensenrechten geeft een tegenstelling aan, terwijl een aantal sprekers liever spreken van een handelsbetrekking én mensenrechten, waarbij de aanvulling wordt onderstreept. Peter Baehr constateert hier een spanningsveld. In deze conferentie lag de nadruk op de verantwoordelijkheid van bedrijven t.a.v. mensenrechten in de eigen omgeving.

Voorts moedigt Peter Baehr de aanwezigen aan de politiek en ook onze eigen staatssecretaris Gerrit Ybema op z'n huid te zitten, ondanks dat men elkaar de bal toespeelt en de verantwoordelijkheid bij andere instanties legt.

Peter Baehr is een voorstander van de wijze van dialoog die wordt gebezigd door de VN Hoge Commissaris voor de Rechten van de Mens, Mary Robinson, zoals onlangs nog in het nieuws bij haar felle uitlatingen aan het adres van de Chinese en Russische regeringen. Uit deze conferentie kwam ook naar voren dat veranderingen van binnenuit moeten komen, willen deze succesvol zijn.

T.a.v. de resolutie stelt Peter Baehr dat een resolutie in de afgelopen jaren nog nooit in stemming is gebracht en dat het nog maar zeer de vraag is of een dergelijke stemming wel in behandeling wordt genomen. Hiervoor is een krachtige lobby nodig en een gesloten front van de EU met de VS.

16. Bijlage 1: Toelichting van M. Zhimin-Brummer-Tang

In een toelichting zegt mevrouw Zhimin-Brummer-Tang, die freelance bijdragen levert aan NRC Handelsblad en Algemeen Dagblad, dat ze deze stichting mede oprichtte om de “politieke allergie” onder de Chinese bevolking op te heffen door meer openheid te geven en te nemen; dit wil de stichting doen door, op een niet-politieke manier, onder de Chinese bevolking het bewustwordingsproces op gang te brengen.

De demonstranten van Tiananmen werden niet begrepen, noch in China zelf, noch in het Westen; in beide kringen hoor je wel de misvatting dat ze ruw de Chinese regering omver wilden gooien, terwijl het juist ging om een noodkreet tegen de benauwdheid in de Chinese samenleving, om een verzoek om meer ruimte voor het individu. Nelson Mandela zei al dat “met een wraakgevoel een natie zich niet verenigt”; de stichting wil geïnteresseerden in de Chinese ontwikkelingen bij elkaar brengen om er met elkaar van gedachten te wisselen. De stichting wil op de volgende manieren actief worden:

- het opzetten van een krant op Internet (in het Nederlands, Engels en Chinees)
- het opstarten van een “Loesje”-beweging onder de Chinese bevolking, om de mensen te stimuleren na te denken over de gebeurtenissen in hun samenleving;
- het in het Chinees vertalen, uitgeven, en onder de Chinezen uitdelen van inspirerende boeken en informatie;
- en uiteindelijk, op een passend moment, het in China opzetten van een onafhankelijke mediaorganisatie.

17. Bijlage 2: Het mensenrechtenbeleid van VNO/ NCW

In de Telegraaf van 8 juli 2000 staat een interview met voorzitter Jacques Schraven van VNO-NCW in verband met de publicatie van de hierboven aangekondigde mensenrechtenbrochure. Waar volgens de Telegraaf in de nieuwe OESO-gedragscode voor maatschappelijk verantwoord ondernemen de Nederlandse spreekwoordelijke dominee en koopman allebei aan hun trekken kwamen, daar gold volgens de krant hetzelfde voor de vrijwel op hetzelfde moment uitgekomen "handvatten" die het VNO-NCW in deze brochure haar leden aan de hand deed. Voorzitter Schraven zegt dan ook dat hij even goed met beide richtlijnpublicaties kan leven. In haar brochure "*Ondernemen en de rechten van de mens*" zegt VNO-NCW letterlijk:

- *"De geloofwaardigheid van het mensenrechtenbeleid is afhankelijk van de intentie en capaciteit van de onderneming om het beleid ook daadwerkelijk na te leven. Daarom is het van belang, dat het mensenrechtenbeleid wordt ondersteund op alle relevante niveaus binnen de onderneming."*

De OESO-gedragscode heeft betrekking op onder meer mensenrechtenbeleid, milieu- en consumentenbescherming, corruptiebestrijding, en openbaarmaking van het bedrijfsbeleid op deze gebieden. Schraven: "Bedrijven worden er op die manier bewust van gemaakt dat zij in hun in- en externe netwerk de mensenrechten moeten respecteren". Hij ontkent scherp het verwijt van sommige sociale partners, speciaal vanuit de vakbeweging, dat VNO-NCW onder deze voormalige Shell-topman een hardere lijn zou inzetten: "Niks van waar. We waren en zijn uit op het bereiken van akkoorden met de sociale partners en het kabinet; dat hebben we de afgelopen tijd ook wel aangetoond". Ook op mensenrechtengebied zoekt men zulke samenwerking. Een groeiend aantal Nederlandse bedrijven hebben al een eigen gedragscode terzake, en met staatssecretaris Ybema is afgesproken dat EZ en VNO-NCW dit najaar samen een promotiecampagne zullen voeren rond de OESO-gedragscode. Maar Schraven ziet niets in Ybema's opdracht om te onderzoeken in hoeverre maatschappelijk verantwoord ondernemen kan dienen als toekenningstoets bij door Nederlandse bedrijven aangevraagde exportsubsidies bij (deelname aan) internationale projecten: "Dat is wetgeving door de achterdeur; wat mij betreft kan Ybema zijn onderzoek stopzetten".

Schraven beroept zich op brieven uit zijn achterban als hij stelt dat het "de verantwoordelijkheid van de ondernemingen zelf is om het maatschappelijk ondernemen in het bedrijfsbeleid in te voeren"; hij citeert zo'n brief: "Het is een vergissing te denken dat de bedrijven een moreel gezagsvacuüm kunnen opvullen, daar waar overheden tekortschieten". Hij noemt het enerzijds legitiem als een ondernemer, die in eigen bedrijf de mensenrechten respecteert, meent dat zijn onderneming geen maatschappelijk mandaat heeft, en dus terughoudend is over mensenrechten buiten de bedrijfspoort. En als je als ondernemer meent dat je je wel over die mensenrechten uitspreekt, gaat de legitimiteit van die inmenging niet zover, dat je de pretentie kan hebben, een onderwijssysteem of een kiessysteem te willen veranderen. Het houdt in de meeste gevallen op bij het protesteren tegen het zonder proces of aanklacht gevangenzetten van mensen uit je directe omgeving. Nederlandse vakbonden zijn van harte welkom op buitenlandse vestigingen van Nederlandse bedrijven, maar de onderhandelingen over arbeidsomstandigheden en vakbondsacties in die vestigingen moeten ze nadrukkelijk aan de lokale bonden overlaten. Schraven wil zich niet inlaten met een individueel geval als toen IHC Caland in 1998 een grote order boekte in het dictatoriale Burma: "We zijn geen politieagent". Maar hij erkent dat nu VNO-NCW een

mensenrechtenbrochure heeft uitgebracht, ze het niet met een intern, vermoedelijk negatief advies aan verenigingslid IHC kan afdoen. Wil die brochure “geen schaamlap” zijn, dan dient VNO-NCW haar afkeuring over deze stap ook, in tweede instantie, openbaar te laten blijken.

In zijn analyse van de VNO-gedragscode herinnert Kees Tamboer er in Het Parool van 20 juli 2000 aan, dat Schraven's oude bedrijf Shell, na het “rampjaar 1995” (Brent Spar en executie Ken Saro Wiwa in Nigeria), in 1997 als eerste met een “morele gedragscode” kwam, in 1998 gevolgd door C&A en Philips, en in 1999 Stork en Numico (ex-Nutricia: moedermelk!). In de brochure wordt erop gewezen dat in een wereld van razendsnelle mondiale informatie- en mobilisatiestromen (internet en e-mails; wat bij actiegroepen het “Seattle-effect” is gaan heten; BA), internationaal opererende bedrijven zich niet langer kunnen onttrekken aan discussies over de mensenrechtenaspecten van hun opereren. Dat geldt zowel voor het beleid t.a.v. hun eventuele buitenlandse vestigingen, als wat hun inkoopbeleid van grondstoffen, halffabrikaten en eindproducten, als voor hun financiële diensten voor buitenlandse partners (en waarschijnlijk, zie Numico, ook voor hun verkoop- en reclamebeleid; BA). Op basis van de in de brochure opgesomde en toegelichte ILO-normen, en het erin vervatte “stappenplan” voor het opstellen van een gedragscode, moeten internationaal opererende bedrijven een eigen gedragscode opstellen, compleet met criteria om de naleving (door het management) te toetsen en een procedure voor interne rapportage; de bedrijven moeten het opstellen, resp. gaan hanteren van die gedragscode ook openbaar maken, en erover in open dialoog gaan met mensenrechtenorganisaties als Amnesty International en Human Rights Watch. Ook het door Schraven genoemde tweestappenplan vanuit het VNO-NCW om bedrijven die in opspraak komen te corrigeren: eerst een interne, en later een openbare berisping, schijnt in de VNO-code te staan.

18. Bijlage 3: The Bridge Fund

Blijkens haar folder werd het Bridge Fund in 1996 opgericht door de afdeling *The Philanthropic Collaborative, Inc.* van het conglomeraat *Rockefeller Financial Services* aan de Rockefeller Plaza in New York; in 1999 werd de Europese tak van het Bridge Fund opgericht als stichting geregistreerd bij de Kamer van Koophandel, en met Tideman als "director". Het doel van het Bridge Fund is "to promote heritage conservation and sustainable economic development" in alle Chinese provincies waar etnische Tibetanen wonen: de Tibet Autonomous Region (TAR), Qinghai, Gansu, Sichuan en Yunnan. Het Fund wijst erop dat de meeste ontwikkelingsorganisaties die op de Tibetaanse hoogvlakte actief zijn, zich concentreren op de TAR en speciaal hoofdstad Lhasa, maar dat 55% van het Tibetaanse volk in China buiten de TAR woont. Vandaar dat het Bridge Fund zich concentreert op de Tibetanen in de provincies Qinghai, Gansu en Sichuan. Hier speurt ze lokale ondernemingen en projecten op die ze helpt zich te ontwikkelen, en aan welke ze toegang geeft tot toepasselijke hulp(bronnen) op het gebied van financiën, marketing, onderwijs en milieu.

Het Fund heeft als "mission": het helpen bij het ontwikkelen van de unieke natuurlijke hulpbronnen van en voor de onder "harsh conditions" op de Tibetaanse Hoogvlakte wonende Tibetanen: geitenwol-kashmir, schapen- en yak-wol, "non-timber forest products", lederen- en textielproducten, zuivel, zeldzame kruiden en hun producten, de ambachten en kunst van de Tibetaanse cultuur, en eco-tourisme. Het Fund selecteert haar projecten (ze heeft of begeleidt er nu 30) in dit "duurzame ondernemingen"-kader op basis van de volgende criteria:

1. Het verhogen van het inkomensniveau van geschoolde en ongeschoolde werkers;
2. Het bijstaan van de armste groepen;
3. Het bijdragen aan het behoud van de lokale tradities en kennis;
4. Het bevorderen van samenwerking en handelsbetrekkingen;
5. Het herstellen van de lokale ecologie;
6. Het aanbieden van onderwijs- en trainingsfaciliteiten;
7. Het ontwikkelen van het potentieel voor buitenlandse investeringen; en
8. Het ontwerpen en overdragen van toegepaste technologie.

Naast deze 30 projecten steunt het Fund ook waar mogelijk individuen, resp. scholen, kliniekjes en kloosters met adviezen en verbindingen met de buitenwereld. Voorbeelden van door het Bridge Fund gesteunde projecten:

- De Tibetaanse wol- en vezelsector. Hier werkt men nauw samen met yak-herders en nomaden, en degenen die yak-wol verzamelen en verwerken. Italiaanse experts geven hulp op technisch- en design-gebied. Het Pekingse kantoor van Price-Waterhouse-Coopers geven ondersteuning op financieel, technisch en marketing-gebied.
- Op het gebied van lokale gezondheidszorg ondersteunt men een Tibetaans medisch project in Qinghai, waar men ertoe bijdraagt dat de 2.000 jaar oude Tibetaanse geneeskunde verder bestudeerd wordt en dat species van de op grote hoogten levende planten en dieren behouden blijven, zodat deze geneeskunde toegepast kan blijven worden.
- Op het gebied van milieubescherming probeert men de fragiele ecosystemen op de hoogvlakte te helpen herstellen. In dat kader leert men lokale gemeenschappen bomen te planten en onderhouden op de berghellingen om erosie, verwoestijning en

overstromingen tegen te gaan. Naast het geven van zulke milieu-educatie helpt men “sustainable income-generating opportunities” te ontwikkelen.

In de International Council van het Bridge Fund zitten naast beroemdheden als Richard Holbrooke (nu VS-ambassadeur in de VN) en de cellist Yo Yo Ma, ook twee Nederlanders: Reinout van Lennep, executive Vice-President, ABN AMRO Bank in Zwitserland, en de directeur van de Deutsche Bank in Nederland, Florens van Raab van Canstein. In de Council zitten opvallend veel mensen uit de internationale kapitaalwereld, en leden van verwante organisaties als de “Group of 100 for China” en The American Himalayan Society.

003 9214 .